

OPCHINSKA NAREDBA OD ZLOCSINSTAVAH I NJIHOVIH PEDEPSAH IZ 1788. KAO KAZNENOPRAVNI IZVOR U HRVATSKOJ I SLAVONIJI: SUSTAV KAZNI I PRAVILA O NJIHOVOM IZRICANJU

Prof. dr. sc. Leo Cvitanović*
Doc. dr. sc. Dunja Pastović**

UDK 343.23(497.5)“1788“
<https://doi.org/10.30925/zpfsr.39.2.6>
Ur.: 9. siječnja 2018.
Pr.: 21. svibnja 2018.
Prethodno priopćenje

Sažetak

Uobičajeni povijesni prikazi razvitka tzv. modernoga hrvatskog kaznenog zakonodavstva, neovisno o užoj tematici kojom se bave, započinju u pravilu raščlambom odredaba austrijskog Kaznenog zakona o zločinstvima, prijestupima i prekršajima iz 1852. te čuvenom Derenčinovom Osnovom iz 1879. Manje je poznato da su za vladavine Josipa II. Hrvatska i Slavonija zakratko imale kodificirano kazneno pravo u obliku Općeg zakona o zločinima i njihovom kažnjavanju iz 1787., koji je 1788. bio preveden na hrvatski jezik kao “Opchinska naredba od zločinstavah i njihovih pedepsah”. Cilj je rada prikaz i analiza sustava kazni i pravila o njihovom izricanju sadržanih u Opchinskoj naredbi od zločinstavah i njihovih pedepsah. U prvom dijelu rada sadržan je sažeti pregled sustava kazni koje su se primjenjivale u Hrvatskoj i Slavoniji do 18. stoljeća, koji je bio relativno kompatibilan s tadašnjom kaznenopravnom praksom u zapadnom dijelu Habsburške monarhije. U drugom dijelu rada izlažu se osnovna obilježja kaznenog zakonika Josipa II., kao i vrste kazni te pravila o njihovom izricanju. U posljednjem dijelu rada razmatra se pitanje ustavnosti uvođenja kaznenog zakonika Josipa II. u Hrvatsku i Slavoniju te problemi koji su se pojavili pri njegovoj primjeni, a ponajprije su se odnosili na nepostojanje nužnih objektivnih pretpostavki za njegovu provedbu.

Ključne riječi: *Hrvatska i Slavonija, sustav kazni i pravila o njihovom izricanju, Josip II., Opchinska naredba od zločinstavah i njihovih pedepsah iz 1788.*

* Dr. sc. Leo Cvitanović, redoviti profesor u trajnom zvanju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; leo.cvitanovic@pravo.hr.

** Dr. sc. Dunja Pastović, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; dunja.pastovic@pravo.hr.

1. UVOD

Druga polovica 18. stoljeća za kaznenopravnu filozofiju (napose filozofiju kažnjavanja) označavala je u pravom smislu riječi *age d'lumière* ili doba svjetlosti. Izgrađena na idejama prirodnog prava, filozofiji empirizma i racionalizma, prosvjetiteljstva i klasičnog idealizma, svoj je sintetički izraz dobila u čuvenom djelu, zapravo svojevrsnom političkom pamfletu, Cesarea Beccarije *Dei delitti e delle pene* iz 1764., s poznatim posljedicama na razvitak modernoga kaznenog zakonodavstva. Općenito, krajem šezdesetih pa do osamdesetih godina 18. stoljeća dovršavaju se projekti kaznenih zakonika kojima se, uvjetno, može nadjenuti atribut modernih: npr. kazneni zakon Rusije iz 1769., Prusije iz 1780., Toskane iz 1786., Austrije iz 1787., koji će biti nastavljeni znamenitim francuskim kaznenim zakonikom iz 1790., odnosno 1791. itd. Od spomenutih, s obzirom na njegovo značenje u razmjerima hrvatske kaznenopravne povijesti, posebno mjesto zauzima *Constitutio Criminalis Josephina* ili *Opći zakon o zločinima i njihovom kažnjavanju* Josipa II. (u njem. originalu: *Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung*). Ovaj je zakonik stupio na snagu u Hrvatskoj i Ugarskoj kraljevini kraljevskim patentom od 26. lipnja 1787. (br. 22793) pa su u tom smislu Hrvatska i Slavonija tada prvi put dobili sustavno normirano, kodificirano kazneno pravo.¹ Ukinuo ga je, međutim, nakon nepune tri godine Josip II. patentom od 19. veljače 1790. (br. 6330) te je u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i u Ugarskoj, na snagu ponovno stupilo nekodificirano kazneno pravo koje je važilo prije njegova uvođenja.²

Manje je poznato da je kazneni zakonik Josipa II. preveden i na hrvatski jezik. U slavonskom ikavskom narječju na poziv Ugarskog namjesničkog vijeća preveo ga je pravnik Ivan Matković,³ a pod naslovom *Opchinska naredba od zlocinstvâh i njihovih pedepsah*, tiskan je 1788. te predstavlja uopće prvi tekst kaznenog zakonika pisan hrvatskim jezikom.⁴ Stoga ne bi trebalo biti sporno da upravo 1787. godina označava početak modernoga kaznenog zakonodavstva u Hrvatskoj i Slavoniji. Kodifikacijska nastojanja na području kaznenog prava do izražaja su došla s apsolutističkim

1 *Criminalibus et Politicis de Delictis eorumque poenis edita Sanctio Universalis una cum Patentalibus fine publicationis, et Observationis universis Regni Jurisdictionibus transmittitur.* 1787. 26. Juny. 21739. 22793. Kassic de Kisfalud, I., *Enchiridion Seu Extractus Benignarum Normalium Ordinationum Regiarum, Tomus II-dus, Pestini, Typis Nob. Matthiae Trattner de Petrôza*, 1825., str. 36.

2 *Criminalis Sanctio abrogatur, et Delinquentes juxta Leges Patrias et Praxim usitatom judicari ordinantur.* 1790. 19. Februarii. 6330., *ibid.*, str. 37.

3 Kako 2. travnja 1788. piše sam Matković (svome imenu dodaje i „Požežac“): „Evo i ova pedepsna uredba u nashemu Illyrsko-Slavinskomu jeziku po meni privedena na svitlo izajde“. Ivan Matković rodio se u drugoj polovini 18. stoljeća, oko 1763., a umro je 23. listopada 1820. u Požegi. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje iz humanističkih znanosti stekao je u Požegi, a visokoškolsko obrazovanje u Budimu i Pešti, gdje je stekao stupanj doktora *utriusque iuris*. Duže vrijeme obnašao je dužnost kameralnog odvjetnika mitrovačkoga vlastelinstva kraj Požege. Kempf, J., Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije, Požega, „Štamparija Hrvatske tiskare i knjižare“, 1910., str. 605.

4 *Opchinska naredba od zlocinstvâh i njihovih pedepsah*, u Budimu, *Utishtena Slovima Kraljevske Mudroskupstine*, 1788., str. 144.

uzdizanjem države za vrijeme Marije Terezije i to donošenjem *Constitutio Criminalis Theresiana* iz 1768. (u nastavku *Terezijana*), kojom je unificirano kazneno materijalno i postupovno pravo u austrijskim nasljednim zemljama. Vođen idejom državnopravnog jedinstva Josip II. u svojim je reformama otišao korak dalje jer je nastojao ujednačiti kazneno pravo u svim dijelovima Monarhije, pritom zanemarujući različiti stupanj društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja pojedinih zemalja, kao i poseban državnopravni položaj i ustavna prava koja su pripadala Hrvatskoj i Slavoniji te Ugarskoj. *Opći zakon o zločinima i njihovom kažnjavanju* Josipa II. prvi je zakonik koji uređuje samo materijalno kazneno pravo, uz podjelu na opći i posebni dio. Nakon što je Marija Terezija 1776. ukinula torturu,⁵ Josip II. ukinuo je smrtnu kaznu u redovitom postupku te je umjesto nje uveo pooštrene oblike kazne lišenja slobode. Nadalje, uvodi zabranu kažnjavanja po analogiji i načelo da nema kazne bez zakona koje će od tada postati prvim postulatom modernoga kaznenog prava pa je već i to dovoljno da se ovaj zakonik opravdano smatra prijelazom na moderno pravo. U tom smislu stvaraju se uvjeti za postupno ograničenje državne kaznenopravne prisile, a posebno se to odnosi na ceremoniju kažnjavanja: „Usporedno s velikim institucionalnim preobrazbama, definicijom bitno korektivnoga značaja kazne i tendencijom da se ista odmjerava s obzirom na individualnoga krivca, kažnjavanje teži postati suptilnijim i diskretnijim, što će napokon dovesti i do gašenja mračne kaznene svetkovine.“⁶

2. SUSTAV KAZNI U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 12. DO 18. STOLJEĆA

Kao razvijeni i usavršeni sustav srednjovjekovnoga kaznenoga prava, sustav kazni na području Hrvatske i Slavonije u povijesnom kontinuitetu od 12. pa sve do 18. stoljeća poznavao je nekoliko najznačajnijih vrsta kazne, čiji pregled slijedi u nastavku.

1. Smrtna kazna (lat. *poena capitales, supplicium*), u težem, odnosno lakšem obliku (*poena capitales atrociores*, odnosno *poena capitales leniores*), s pooštrenjem (*cum exasperationis*) ili bez njega, obuhvaćala je: odsijecanje glave, vješanje, utapljanje, smrt na lomači, smrt na kolu (raščetvorenje, kvartanje), zakapanje živoga u grob, kamenovanje, nabijanje na kolac itd. Smrtna kazna mogla se pooštriti prethodnim mukama: deranjem kože, štipanjem kliještima, paljenjem, zalijevanjem rana olovom, sumporom i voskom, lomljenjem ekstremiteta, vučenjem o konjskom repu, kljaštenjem i sl.⁷

5 Ukidanje torture na hrvatskim je prostorima, s obzirom na kasnije povlačenje *Općeg reda za kaznene sudove* Josipa II. koji se osnivao na postupku bez mučenja i uspostavu starih pravnih prilika, pravno formalizirano na zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru sazvanom 1790. i to usvajanjem zakonskog članka 42. iz 1791., kojim se zabranjuje tortura (Articulus 42.:1790/91. *De Tortura*). Bayer, V., Dokumenti o ukinuću torture i o ukinuću smrtno kazne u onim jugoslavenskim zemljama koje su u XVIII. stoljeću bile u sklopu Habsburške Monarhije, Starine, knjiga 60, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1987., str. 65-66.

6 Foucault, M., Nadzor i kazna (radanje zatvora), prevela Divina Marion, Zagreb, Informator, 1994., str. 7-8.

7 Mažuranić, V., Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Prvi dio A-O, Zagreb, Pretisak

Sredinom 15. stoljeća na hrvatskim područjima započinje razdoblje u razvoju kazne koje karakterizira dominacija smrtna kazna kao zakonskim i običajnim pravom propisane kazne za sva kaznena djela koja su tada smatrana teškima. Okolnost da je smrtna kazna bila propisana za pretežni broj kaznenih djela za koje je uopće bila pravom propisana kazna, priskrbila je tadašnjem kaznenom pravu oznaku „prava primjene smrtna kazna“.⁸ U drugoj polovini 18. stoljeća smrtna kazna u Hrvatskoj i Slavoniji najčešće se izricala zbog kaznenih djela razbojništva i krađe, zbog njihove opasnosti za sigurnost stanovništva, plemićkih dvoraca, putujućih trgovaca te općenito imućnijih slojeva stanovništva. Sudovi su na smrt osuđivali i sve prikrivače razbojnika, kao i one koji su za njih znali, ali ih nisu prijavili. Najveći broj smrtnih kazni izricao se zbog krađe. Sudovi su u pravilu na smrt osudili svakog kradljivca recidivistu, dok su u rijetkim slučajevima na smrtnu kaznu zbog krađe bili osuđeni i primarni delinkventi. Daljnja kaznena djela za koja se redovito izricala smrtna kazna bili su čedmorstvo (*infanticidium*), razbojničko ubojstvo, bigamija, spolno općenje sa životinjama i incest. Način izvršenja smrtna kazna uvijek je bio određen presudom. Najčešći način izvršenja smrtna kazna bilo je vješanje (*laquest, restis*), potom odrubljivanje glave mačem (uglavnom nad ženama) te kotač ili kolo kao najteži način izvršenja.⁹

2. Tjelesne kazne (*poenae corporis afflictivae*), prema navodima u literaturi bile su: „žestoke trpnje uz gubitak ili oštetu kojega uda (kljaštenje): a) odrezati (urezati) ili ostrići, ili pak samo zarezati, razporiti oba uha ili samo jedno uho; b) nos; c) odsjeći ruku ili nogu; često i za neznatne prestupke; d) izvaditi, izbosti, izkopati, izpuđiti oko ili oba oka, osliepiti; (...) e) izrezati, urezati jezik; f) izsjeći tri rebra; kazan obsoletna; deranje; bijenje“.¹⁰ Ovdje je zapravo riječ o simboličkom talionu kod kojega je kazna usmjerena na onaj dio tijela kojim je počinjeno kazneno djelo, npr. odsijecanje ruke kradljivcu, kastracija kod silovanja, rezanje jezika kod bogohuljenja. To su tzv. odrazne kazne (njem. *spiegelnde Strafen*).¹¹ Tako je primjerice u 15. stoljeću, Valentinu Kunoviću, stanovniku gradačke općine, koji je ranio jednoga jurata, odsječena „na uobičajenom mjestu“ desna ruka i protjeran je iz grada, odnosno dotičnom Bartolu, mesaru iz Opatovine, za krivokletstvo (*est repertus in falso juramento*) izrečena je kao uobičajena kazna odsijecanje jezika.¹²

Potom se navode i „ine tjelesne kazne: a) bijenje, fruštanje, šibanje (palicami, korbačem, šibami itd.); b) žig; c) konop, skas, trzanje konopom kao nuzkazne, a pojedno i kazni sramotne“.¹³ Važno je istaknuti kako su u sustavu kazni u Hrvatskoj i Slavoniji u drugoj polovini 18. stoljeća tjelesne kazne prevladavale. To proizlazi iz

Informator, 1975., str. 494.

8 Bayer, V., Kazna batina u kontinentalnoj Hrvatskoj. U povodu stogodišnjice ukidanja te kazne, 20. listopada 1872., Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 23., br. 1., 1973., str. 31-32, 34.

9 Id., Kazne i njihovo izvršenje u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu u drugoj polovini XVIII stoljeća, Narodna milicija. Časopis drž. sekretarijata za unutrašnje poslove FNRJ, vol. 9., br. 2., 1956., str. 16-18.

10 Mažuranić, V., op. cit., str. 494-495.

11 Zlatarić, B., Krivično pravo, Opći dio, I. svezak, Uvod, Krivični zakon, 3., izmijenjeno i prošireno izd. priredio dr. Zvonimir Šeparović, Zagreb, Informator, 1977., str. 34.

12 Klaić, N., Zagreb u srednjem vijeku, Povijest Zagreba, Knjiga prva, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 231, 234.

13 Mažuranić, V., op. cit., str. 495.

okolnosti što su ostale kazne, koje nisu imale karakter tjelesnih kazni (npr. zatvor, upućivanje u vojnu jedinicu, novčana kazna, protjerivanje i zabrana bavljenja određenim zanimanjem) rijetko bile primjenjivane same, odnosno bez tjelesne kazne (batinjanja). Prema tada vladajućem mišljenju, kazna kojom se nije nanosila tjelesna bol nije se smatrala kaznom za kaznena djela, već za građanske delikte. Stoga je tjelesna kazna bila osnovnom kaznom feudalnog poretka. Tomu su uvelike pridonijeli i ekonomski razlozi. Zbog slabo razvijenoga gospodarstva, država nije raspolagala dostatnim novčanim sredstvima za izgradnju uređenog zatvorskog sustava. Naime, trošak izvršenja kazni lišenja slobode snosile su lokalne samouprave (županije, slobodni kraljevski gradovi, vlastelinstva s *ius gladii*), koje su pak svoje prihode dobivale od oporezivanja kmetova. Zbog velikog poreznog opterećenja kmetova, središnja državna vlast pazila je da se tereti kmetova dalje ne povećavaju. Upravo zbog toga nisu se mogle razviti kazne lišenja slobode koje su tražile velike izdatke za izgradnju zatvora i namještanje zatvorskih službenika. S obzirom na minimalne doprinose lokalne samouprave za zatvorski sustav, stanje u postojećim zatvorima nije bilo u skladu s tada dostignutim stupnjem razvoja humanosti.¹⁴

Zanimljivo je da se nerijetko (pa i u 16. stoljeću) izvršenje smrtnih i tjelesnih kazni povjeravalo oštećeniku.¹⁵ Glavni razlog tomu bio je nedostatak osoba koje bi obavljale krvničku dužnost.¹⁶ S navedenim problemom susretala se gradečka općina tijekom 14. i 15. stoljeća. Već se u 14. stoljeću u sudskim spisima pojavljuju slučajevi u kojima je oštećenik ujedno trebao izvršiti izrečenu tjelesnu ili čak smrtnu kaznu. U sudskom spisu iz 1375. je zapisano: „Nadalje, idućeg utorka, Klara će sama ili po nekom drugom odsjeći nogu Tomi koji ju je silovao.“¹⁷ Gradečki gradski sud je 1419. donio odluku o načinu izvršenja smrtno kazne nad Dominikom koji je silovao i potom usmrtio Črnku, kćerku Matije Kalića, prema kojoj će Dominika najprije mučiti na „konju“ (*eculeo*), zatim će ga privezana konjima za repove vući po gradu te će mu potom roditelji ili rođaci žrtve odrubiti glavu.¹⁸ Također, postoje slučajevi u kojima je gradečka općina dosuđenu kaznu okrivljeniku preinačila u službu krvnika. Tako je, primjerice, „čitava općina“ 1436. preinačila smrtnu kaznu koja je bila izrečena gradečkom mesaru Mateju, uhvaćenom u krađi, u jednogodišnju krvničku službu. Matejeva dužnost bila je da „ljude vješa, odrubljuje im glave, sječe ruke i izvršava druge kazne“.¹⁹ Ako bi pokušao izbjeći krvničku službu bijegom iz grada, prijetila mu

14 Bayer, V., *Kazne i njihovo...*, cit., str. 13.

15 Mažuranić, V., op. cit., str. 497.

16 Iako je zanimanje krvnika bilo dobro plaćeno, ono je u društvu bilo omraženo te se tretiralo kao nečasno i nužno. To je vodilo njihovoj marginalizaciji u srednjovjekovnom društvu na hrvatskim područjima. Karbić, D., *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, *Historijski zbornik*, vol. 44., br. 1., 1991., str. 55, 58.

17 Tkalčić, I. K., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*. Svezak peti. (Knjige sudbenih poziva i presuda.), (god. 1375-1391), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1898., str. 10; Klaić, N., op. cit., str. 233.

18 Tkalčić, I. K., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*. Svezak šesti. (Knjige sudbenih poziva i presuda.), (god. 1412-1448), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1900., str. 71-72; Klaić, N., op. cit., str. 233-234.

19 Tkalčić, I. K., *Povjestni...*, Svezak šesti, str. 254; Klaić, N., op. cit., str. 234.

je smrtna kazna.

3. Uza, zatvor, robovanje, uhit, arest, sužnjevanje, zatočenje sa ili bez prisilnog rada (lat. *inclusio, custodia, confinatio, carcer, arrestum*), no, dakako, ne u smislu suvremenog poimanja kazne oduzimanja slobode (tek kasnije *domus correctoria*), već u starijoj varijanti ove sankcije, bez ikakve resocijalizacijske, već s isključivom retributivnom i nadzornom odnosno socijalno-eliminatornom, deprivativnom notom. „Srednjovjekovnu je tamnicu uglavnom činila jedna velika prostorija s malim prozorima, često i bez njih, kako bi se osigurao potpuni nadzor. Zatvorenici su obično bili lancima vezani za prstenove na zidu ili kamenom podu. Ako je kazna bila blaga, lanci su se mogli otpustiti kako bi se zatvoreniku omogućilo da pokreće udove i ispruži se. Prsten, postavljen poviše na zidu, pričvršćen lancem za željeznu ogrlicu, mogao je zatvorenika natjerati da sjedne ili klekne. Kao privremena kazna, okov oko vrata mogao se na nekoliko sati jače stegnuti, kako bi se zatvorenika prisililo da ostane stajati, jer bi se u protivnom zadavio. Mogli su se dodati i teži lanci i utezi koji su onemogućavali i samo stajanje ili, uopće, pokretanje. Isto tako, zatvorenici su mogli visjeti u zraku zavezanih zglobova ruku ili pak gležnjeva, a ponekad i oboje.“²⁰ Situaciju su dodatno činile nepodnošljivom gotovo nemoguće sanitarne prilike. Uza sve to, u onim slučajevima kada je zatvor prethodio kaznenom postupku radi osiguranja nazočnosti okrivljenika do donošenja konačne presude, patnja se dodatno povećavala primjenom različitih stupnjeva torture u stadiju istrage radi dobivanja priznanja. Dakle, srednjovjekovna praksa oduzimanja slobode, u bitnome se razlikovala od temeljnih sadržaja suvremenog pojma oduzimanja slobode, iako je njihov razvitak, započet već u 6. stoljeću,²¹ moguće pratiti usporedno s opisanom realnošću svjetovnih zatvora.

Kazna zatvora u srednjovjekovnoj sudskoj praksi rijetko se primjenjivala i to uglavnom za lakše oblike kriminalnog ponašanja i u kraćem trajanju. Tek ukidanjem tjelesnih kazni i pooštrenih smrtnih kazni te ograničavanjem primjene obične smrtno kazne dolazi do širokog prihvaćanja kazne lišenja slobode, koja je u početku bila praćena prisilnim radom.²² Jedan od razloga rijetke primjene kazni lišenja slobode u srednjovjekovnom razdoblju nalazimo u činjenici što je smrtna kazna bila redovita kazna (*poena ordinaria*), dok je zatvor predstavljao arbitrarnu kaznu (*poena*

20 Robinson, J. R., *Rodeni u krvi, Izgubljene tajne masonerije*, Zagreb, Stari Grad, 1999., str. 147.

21 Utoliko valja spomenuti čuvene benediktinske regule zavjeta čistoće i poslušnosti samostana u Monte Cassinu iz 530. koje će postati uzorom brojnim kasnijim monaškim redovima, i kasnije, temeljem prvog tomističkog, samostanskog (Avignon, 14. stoljeće), a potom i svjetovnog sustava izdržavanja kazne oduzimanja slobode. Ovaj potonji, kao cjelovit koncept, izgrađen je tek krajem 17. i početkom 18. stoljeća na elementima primijenjenih iskustava rane novovjekovne prakse: zavodi ili uvjetne kaznonice „Bridewell“ i „Newgate“ u 16. stoljeću u Engleskoj, kao i „Rasphuis“ u Nizozemskoj, Foxov kvekerski odnosno pensilvanijski sustav krajem 17. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama te Klimentov rimski sustav u kaznionici „San Michele“ prvih godina 18. stoljeća. Norval, M.; Rothman, D. J. (ur.), *The Oxford History of the Prison, The Practice of Punishment in Western Society*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1998., str. 26-30, 73, 119; Roth, M. P., *Prisons and Prison Systems, A Global Encyclopedia*, Westport, Connecticut-London, Greenwood Press, 2006., str. 235, 296.

22 Vormbaum, T., *Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte*, 3. Aufl., Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 2016., str. 102-103.

arbitraria), čije je izricanje bilo prepušteno slobodnoj diskreciji suca.²³

Kaznu zatvora susrećemo u sudskim spisima zagrebačkog Gradeca. Zatvorenika nije smio nitko, pa čak ni sam sudac, izvući iz tamnice. Onaj tko bi to učinio, morao je zatvorenika predati ponovno u ruke suda, a ako to ne bi učinio, morao bi općini platiti globu od 25 maraka. Osuđenike za teže delikte u zatvoru su okivali lancem za nogu (*compes ferrea, vulgo springher*), a ponekad bi ih okivali i oko vrata (*goler ad colla captivorum*). Tamnice su bile smještene u gradskim kulama, pred kojima je danju stražario gradski pandur, a noću noćne gradske i građanske straže. Ako bi zatvorenik noću pobjegao iz tamnice i iz grada, to se unosilo u gradski zapisnik te mu se izricala osuda, ako ga uhvate, da ga odmah objese. Stražar, koji kao nevjerni sluga nije čuvao tamnicu i time je omogućio bijeg, što je bilo na sramotu grada, po zakonu se trebao raščetvoriti. No, zbog molbi građana često je dolazilo do pomilovanja i zamjene smrtno kazne sramotnim izgonom iz grada.²⁴ U gradečkim sudskim spisima iz 16. stoljeća nalazimo i slučajeve u kojima se kao oblik pomilovanja umjesto kazne zatvora „određuje radnja u korist gradske občine“ (npr. „mlinar tat ima služiti gradu godinu dana“, Zagreb, 1503.).²⁵

Tijekom 18. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji kazna se zatvora (*ad carceres*) redovito izricala uz kaznu prisilnog rada (*ad labores*) i s periodičkim batinjanjem. Navedena kazna isprva se izvršavala upućivanjem osuđenika na prisilni rad podizanja vojnih utvrda (posebice petrovaradinske utvrde),²⁶ a kasnije se izdržavala u županijskim

23 Riječ je o izvanrednoj kazni (*poena extraordinaria*), tj. blažoj kazni od redovite kazne predviđene za određeno djelo, koja se u inkvizitornom postupku izricala okrivljeniku kojemu u smislu zakonskih dokaznih pravila nije potpuno dokazana krivnja, ali protiv kojega postoje jaki indiciji. Time se težina kazne koja se okrivljeniku izriče stavlja u ovisnost o postupovnim okolnostima, koje nemaju nikakve veze s objektivnom težinom djela niti stupnjem okrivljenikove subjektivne krivnje. Izvanredne kazne imale su preventivno obilježje mjere sigurnosti: to je bila sankcija državne vlasti protiv okrivljenika koga se zbog nedostatka zakonskog dokaznog minimuma nije moglo kazniti, no protiv kojega je postojalo dovoljno razloga da ga se smatra opasnim po sigurnost pravnih dobara. Vrlo česta izvanredna kazna bio je izgon (*relegatio*). Bayer, V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja*, Knjiga II. Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava, priredio prof. dr. Davor Krapac, Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995., str. 117-118.

24 Tkalčić, I. K., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*. Svezak sedmi. (Knjige sudbenih poziva i presuda.), (god. 1450-1480.), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1902., str. X-XI; Tkalčić, I. K., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*. Svezak osmi. (Knjige sudbenih poziva i presuda.), (god. 1481-1526.), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1902., str. III.

25 Tkalčić, I. K., *Povjestni...*, Svezak osmi, str. 142; Mažuranić, V., loc. cit.

26 Zbog nepostojanja adekvatnih zatvorskih kapaciteta, za vladavine Marije Terezije osuđenici *ad operas publicas* često su bili upućeni u postojeće utvrde koje su se nalazile na području Vojne krajine, pri čemu se nije vodilo računa o troškovima i poteškoćama transporta osuđenika. Opisana je praksa u toj mjeri uzela maha da je Dvorsko ratno vijeće, koje je upravljalo Vojnom krajinom, odlučno odbilo prihvatiti osuđenike te se nastojalo osloboditi od tereta navedenog načina izvršenja kazne lišenja slobode. To se obrazlagalo time što u već sagrađenim utvdama, zbog sve većeg broja osuđenika, nije bilo dostatnih sredstava za njihovo uzdržavanje, odnosno u utvdama koje su se tek gradile nisu postojali uvjeti za njihov smještaj i čuvanje. Maasburg, F. v., *Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. (1783-1790.)*, Nebst einem Rückblick auf das altösterreichische Gefängnißwesen, Wien, Manz'sche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitäts-

ili gradskim zatvorima, odnosno u zatvorima vlastelinstava koji su posjedovali *ius gladii*. Budući da se od prisilnog rada osuđenika nisu mogla namaknuti sredstva potrebna za njegovo izdržavanje tijekom izvršavanja kazne, teški teret materijalnih troškova za izdržavanje kažnjenika snosile su pojedine samoupravne jedinice što je vodilo njihovim brojnim pritužbama. Usprkos tomu, Marija Terezija favorizirala je ovu kaznu jer je ona bila u duhu onoga vremena – smatralo se kako prisilni rad sa svojim odgojnim i poboljšavajućim učinkom blagotvorno djeluje na osuđenika.²⁷ Kazna prisilnog rada uglavnom se primjenjivala kao policijska mjera prema skitnicama, prosjacima te počiniteljima krađe unutar kućne zajednice. Kažnjenici su tijekom dana u okovima izvršavali prisilne radove izvan zatvora, dok su noću bili zatvoreni.²⁸ Redovita maksimalna mjera kazne prisilnog rada, koju su sudovi uglavnom izricali, iznosila je najviše do jedne godine te su nju osuđenici izdržavali u zatvorima lokalnih organa. No, postojali su slučajevi u kojima je sud izrekao kaznu prisilnog rada u trajanju od nekoliko godina ili je Marija Terezija nekom osuđeniku preinačila smrtnu kaznu u dugogodišnji prisilni rad. U navedenim slučajevima osuđenik je bio upućen na izdržavanje kazne u Senec (Szempcz), tadašnju Ugarsku, gdje se nalazila kaznionica za izvršenje kazne prisilnog rada.²⁹ Usprkos produktivnom prisilnom radu osuđenika, samoupravna jedinica čiji je sud osudio kažnjenika morala je periodički plaćati upravi kaznionice određeni iznos za uzdržavanje osuđenika. Slučajevi ovakvog upućivanja u Senec bili su dosta rijetki jer su kazne prisilnog rada koje su prelazile godinu dana u praksi bile rijetke te je za upućivanje bio potreban posebni akt s vlastoručnim potpisom Marije Terezije. Kazna zatvora, bez prisilnog rada i batina, izricala se vrlo rijetko, obično kada se radilo o osobama koje zbog svoje fizičke slabosti (starci, bolesnici) nisu mogli podnijeti batine ili su bili plemići pa nisu mogli biti osuđeni na batine.³⁰

4. Tzv. kazne sramotne ili kazne časti (lat. *poenae faomosae*) uključivale su: „a) brlina, klada, trlica; b) kamen nositi; c) privezati krivca uz veliki križ na grobju; d) tat mora nositi o vrat privezanu ukradenu kožu (Zagreb, 1492.); e) svezana voditi ulicama uz porugu; f) ženske halje nositi; g) ostrigu se vlasi ili obrije pol glave; h) paraju obtoke sa ženskih haljina; i) upis u sramotnu knjigu; j) zabrana nositi oružje itd.“³¹

Buchhandlung, 1890., str. 8.

27 Bayer, V., *Kazne i njihovo...*, cit., str. 20.

28 Jicinsky, K., *Lehre von den Strafmitteln, Eine strafrechtliche Abhandlung, I. Artikel, Oesterreichische Vierteljahresschrift für Rechts- und Staatswissenschaft*, vol. 13., Wien, Wilhelm Braumüller, k. k. Hofbuchhändler, 1864., str. 139.

29 Radi se o prvom „državnom“ zatvoru osnovanom 1772. na imanju tadašnjeg ugarskog dvorskog vijećnika, grofa Ferenza Eszterházya, smještenom u požunskoj županiji. Zatvor je 1780. bio preseljen u Tomašikovo (Tallós) u zgradu sirotišta, a potom 1785. u Segedin (Szeged). Troškovi osnivanja zatvora, kao i njegova preseljenja u dva navrata, iznosili su ogromnih 73,145 guldena – primjerice, cjelokupni godišnji ratni porez jedne ugarske županije s oko 150,000 stanovnika tada nije prelazio iznos od 50,000 guldena. Hajdu, L., *Das Strafgesetzbuch Josephs II. in Ungarn, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, vol. 25., 1973., str. 46; Mezey, B., *Die ersten Versuche der Ausgestaltung des bürgerlichen Gefängniswesens in Ungarn, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, vol. 33., 1992., str. 148-152.

30 Bayer, V., *Kazne i njihovo...*, cit., str. 21.

31 Mažuranić, V., op. cit., str. 495-496.

Primjer sramotne kazne nalazimo u Iločkom statutu iz 1525., koja je bila propisana za kazneno djelo teške uvrede. U knjizi III. glavi 2. pod nazivom „Priekorne riječi koje oduzimlju dobar glas“ propisano je da će nazivanje drugoga sinom preljubnice, lopova, razbojnika, palikuće, krivotvoritelja, svetogrdnog svećenika ili redovnika, preljubnika, ubojice, vračara ili vračare, heretika ili drugim riječima uperenim protiv dobroga glasa njegova roda i predaka, biti kažnjeno kaznom javnog ponižavanja. Navedena kazna imala je ceremonijalni karakter te se sastojala u dovođenju osuđenika na mjesto gdje se okuplja velik broj ljudi, pred vrata suda ili crkve, ili na sajam, gdje ga je glasnik jakim glasom tri puta pozivao. Nakon poziva, osuđenik je morao glasno izreći sve pogrde koje je uputio oštećenom i, držeći u rukama pasji izmet, u tri navrata reći: „u svemu što sam protiv ovoga dobrog tužitelja pripovijedao pasji sam lagao, jer sam beskorisno i strašno klevetao.“³² Pritom se u sva tri navrata morao po ustima udarati pasjim izmetom, a ako ne bi htio postupiti na opisani način, trebalo ga je kazniti odsijecanjem jezika.³³

5. Različiti oblici novčane kazne (lat. *multa*), odnosno ranije (a kasnije sporadično) naturalne restitucije, obuhvaćali su: a) vraždu, vražbu, mrtvu ili živu (lat. *homagium*), krv, krvninu, krvarinu, krvavicu (*muleta effusi sanguinis*); b) kompoziciju, kompenzaciju, naplatu štete i kaznu istodobno. Također i globu (st. njem. *Busse*), zarak, zavez, zagovor, pena, band, osluha, škodu ili duplu škodu, duplicu. Radi se o tzv. sustavu pomirnine komponiranom iz dva dijela: naknade štete i privatne kazne, odnosno tzv. mirovnom novcu koji je pripadao javnoj vlasti (koji dio postupno dobiva na značenju).³⁴ Tijekom kasnog srednjeg vijeka dolazi do prevage javnopravnog karaktera kaznenog prava te od 15. stoljeća i do dominacije smrtne kazne kao redovite kazne. Budući da prema ondašnjem shvaćanju državne vlasti o svrsi kažnjavanja nije bila dovoljno zastrašujuća, novčana kazna se u praksi u Hrvatskoj i Slavoniji tijekom 18. stoljeća vrlo rijetko izricala i to većinom protiv plemića jer plemstvo nije moglo biti osuđeno na batine.³⁵ Prema *Terezijani* iz 1768. (koja je vrijedila u austrijskim i češkim zemljama te na području Vojne Krajine) novčana kazna nije se primjenjivala u sljedećim slučajevima: 1) ako je zakonom bila određena druga vrsta kazne; 2) ako se radilo o teškom kaznenom djelu za kojega je bilo nužno javno kažnjavanje radi općeg primjera te 3) ako je okrivljenik bio bez imovine, pa bi se time zapravo nanosila veća šteta njegovoj supruzi i djeci, dakle osobama koje nisu sudjelovale u počinjenju kaznenog djela, nego što bi bila korist za samu državu. Novčana kazna mogla se kumulativno izricati samo uz blaže kazne, kao što su kazna zatvora ili sramotne kazne, i to kao njihovo pooštrenje. No, nije bilo dopušteno izricati novčanu kaznu kumulativno uz strože kazne, kao što su npr. kazna prisilnog rada, izgon i tjelesne kazne.³⁶

32 Kiš, L., Statut grada Iloka, Godišnjak Matice Hrvatske, vol. 7., Matica Hrvatska, 1970., str. 59.

33 Tomičić, Z., Iločki statut i njegova kaznenopravna regulacija, Zagreb, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 2006., str. 74, 102.

34 Mažuranić, V., op. cit., str. 496; Bayer, V., Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj, Zagreb, Knjižara Zlatko Streitenberger, 1943., str. 62-67.

35 Bayer, V., Kazne i njihovo..., cit., str. 12, 21-22.

36 Hupka, K., Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit

6. Izgon (glavna ili ponekad sporedna kazna, alternativno ili kumulativno) obuhvaćao je: a) proskripciju (stavljanje pojedinca izvan zakona – *que libertatem et jura civilia afficiunt* ili umanjnje slobode i građanskih prava, odnosno gubitak svih građanskih prava – *amissio jurium civilium omnium*); b) *exilium*, band, zgon; „štap obieljen“ itd., kasnije varijante *relegatio*, *confinatio*. Uz kaznu izгона vrlo je često primjenjivana stigmatizacija (lat. *bullare*). Radi se o svojevrsnoj kombinaciji elemenata tjelesne i sramotne kazne. Osim izгона valja spomenuti različite blaže oblike kažnjavanja u formi ograničenja, umanjnja ili oduzimanja pojedinačnih prava (lat. *iactura jurium singularium*), odricanja zakonskog prava na obranu (lat. *denegatio tutelae legum*) i to kao glavne ili sporedne kazne. I izgon je, međutim, mogao biti sekundarna, odnosno tzv. nuzkazna, često uz tjelesnu, novčanu ili kaznu gubitka cjelokupne imovine.³⁷

7. Gubitak imovine obuhvaćao je: a) zapljenu (lat. *confiscatio*), odnosno gubitak cjelokupne imovine, često uz smrtnu kaznu kad se radilo teškom kaznenom djelu, npr. o „velikom nasilju (*factum vel actus potentiae*)“³⁸ ili b) „porob – užeći, oboriti, razkopati kuću; razor općenito, kao kazan za krupna zla djela“.³⁹ Prema *Tripartitu* iz 1514., zapljena cjelokupne imovine počinitelja zajedno sa smrtnom kaznom, bila je propisana za skupinu najtežih kaznenih djela (*causae notam infidelitatis afferentes*). Počiniteljevi srodnici bili su izgnani iz društvene zajednice, a konfiscirana imovina pripadala je kralju koji ju je potom darivao svojim podanicima prema zaslugi. Stoga, kazna za najteže zločine nije pogađala samo osobu počinitelja, nego je kroz zapljenu njegove imovine, isključenje njegove obitelji iz društvene zajednice te uskratu prava nasljedstva potomcima, najteže pogađala potpuno nedužne počiniteljeve srodnike – nakon izvršenja kazne njima nije preostajalo ništa drugo osim gologa života. Najteža kaznena djela kod kojih je za počinitelja nastupao *notam infidelitatis* enumerativno su nabrojana u *Tripartitu*, pri čemu najveći dio čine zločini protiv države ili državnog poglavara (uvreda veličanstva, nepokoravanje zapovijedi kralja ili organa državne vlasti, krivotvorenje javnih isprava te krivotvorenje novca, veleizdaja, ubojstvo ili nasilje nad vrhovnim sucima, javna hereza i dr.). Osim političkih delikata, među najtežima se navode i pojedina kaznena djela uperena protiv privatnih interesa, a koja su počinjena pod posebno otegotnim okolnostima, npr. ubojstvo srodnika i incest.⁴⁰ Kazna zapljene imovine u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i u Ugarskoj, u primjeni je bila sve do 1. rujna 1852., odnosno do stupanja na snagu *Zakona o zločinima, prijestupima i prekršajima od 27. svibnja 1852.* Zbog njezine nehumanosti i nepravednosti, navedeni zakon nije ju više predviđao.⁴¹

anhängten Abweichungen vom Karolinschen Rechte, Wien, bei Anton Gassler, 1784., str. 70-72.

37 Mažuranić, V., op. cit., str. 106-107, 496.

38 Dabinović, A., Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1990., str. 431.

39 Mažuranić, V., op. cit., str. 497.

40 Auer, G., Die Strafbestimmungen im Verböcyszischen Corpus juris Tripartitum Hungariae (1514), Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, vol. 27., Stuttgart, Verlag von Ferdinand Enke, 1912., str. 247-250.

41 Hye-Glunck, A. v., Das österreichische Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und

Kao osebjnost hrvatskoga srednjovjekovnog kaznenog prava treba navesti ustanovu „mira, sredbe, načınbe, stakmenja, utakmenja“, kao načına na koji se spor mirno završavao pred sudom, čak i onda kada se radilo o težim kaznenim djelima. U tom slučaju, stranke među sobom ostaju u miru. Nastojalo se i poticalo da se to učini i izvan suda. Primjer navedenoga nalazimo u sljedećem slučaju iz zagrebačke kaznenopravne povijesti iz 15. stoljeća: „Banković i Stanko pobiše se, a svaki je ozliedjen do krvi. Krvni osud u jednakoj visini plaćaju njih dva međjusobice jedan drugomu, ali sud dobiva i od jednoga i od drugoga svoj dio osuda, što pripada sudu. Ovakova mudra rješenja morala su ponukati stranke, da nastoje, kako bi se izmirile i bez suda.“⁴² Navedeni primjer ukazuje na zajedničko postojanje privatnopravne i javnopravne represije. Razrješenje ovoga dualizma uslijedilo je tek punom pobjedom javne kazne i potiskivanjem privatne kazne u građanskopravnu naknadu štete. U kasnom srednjem vijeku, zbog jačanja središnje državne vlasti te širenjem kruga kaznenih djela koja imaju javni karakter uz isključivo pravo države da ih službeno progoni i kažnjava, postupno dolazi do prevlasti javnopravnoga karaktera kaznenog prava.⁴³

I druge su osebjnosti hrvatske srednjovjekovne kaznene prakse. Prema pravnim vrelima iz 15. stoljeća, hrvatsko kazneno pravosuđe poznaje sadržaje koji sasvim odgovaraju kasnijem, pa i suvremenom, konceptu uvjetne osude, čija je temeljna misao vodilja „lebdila pred očima i starim našim hrvatskim sudcima“.⁴⁴ Tako, npr. „osudom od 27. kolovoza 1451. osuđen je zagrebački građanin Toma Čeden, što je gradskog suca Nikolu udario sjekirom po licu i čupao mu bradu, na globu od 10 maraka, a u slučaju neutjerivosti na gubitak ruke, ali je na molbu duhovnih i svjetovnih poštenih ljudi, a napose na molbu povrijeđenoga suca pomilovan pod uvjetom, da nikada više toga ili što slična ne učini, jer će inače biti za oba djela po zakonu kažnjen; osudom od 13. kolovoza 1456. Gjuro sin Antuna iz Bačuna kriv je, što je na godišnjem sajmu sv. Stjepana ukrao zdjelicu djumbira, klinčaca, dvije male mošnjice, jednu četku i dva čemera, te bi se zbog te kazne morao objesiti. Na molbu poštenih ljudi pomilovao ga je sud pod uvjetom, da požali krađu i da više nikada ništa slična ne počini, jer će ga stići zaslužena kazan za to i buduća zla djela bez svake daljnje milosti; osudom od 1. prosinca 1461. Gjuro Brudić osuđuje se zbog huljenja Boga i blažene djevice Marije, da se ima gol šibati pred mnoštvom naroda pred župnom crkvom sv. Marka, išibanu da se izvuče jezik i probuši, zatim da se na kolima, na kojima se krivci na stratište

Uebertretungen und die Preßordnung vom 27. Mai 1852, Erster Band. (Enthaltend das Kundmachungs-patent und die ersten acht Hauptstücke des ersten Theils des Strafgesetzes - §§. 1-75.), Wien, Verlag von Friedrich Manz, 1855., str. 393.

42 Mažuranić, V., loc. cit.

43 Bačić, F., *Opći pogled na srednjovjekovno krivično pravo (XI-XIV. vijek)*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 38., br. 5., 1988., str. 695.

44 Josip Šilović, otac uvjetne osude u modernom hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, piše: „velika je prednost ove institucije, da prijeći da se žig sramote ne udari na čelo onome, koji je radi nezatnoga delikta prvi put posrnuo, koji žig sramote nosi onda na sebi čitav život, kad je jedamput zatvoren, i da mu se dade mogućnost i prilika, da se čuva, da drugiput ne dođe u sukob sa kaznenim zakonom, nego da ostane čestit i pošten čovjek“. Šilović, J., *Kazneno pravo*, Zagreb, Naklada st. Kugli knjižare hrvatskog sveučilišta i jugoslavenske akademije Zagreb, 1920., str. 176.

voze, odveze i potjera, a imovina njegova da se konfiscira u korist grada. Osudom od 16. siječnja 1462. na molbu redovnika i drugih poštenih ljudi oproštena je kazan Gjuri Brudiću pod uvjetom, da ne smije u gradu nositi oružja, da ne smije pohađati krčme, ili kakove igre, da ne smije nikoga vrijeđati niti mu prijetiti, jer će se inače bez milosrđa ovršiti na njemu dosuđena mu kazan. Iz ovih osuda jasno se razabire, da je kod nas uvjetna osuda već u srednjem vijeku bila poznata po bitnom svom sadržaju...⁴⁵ Općenito, ustanova pomilovanja bila je široko primjenjivana. Suci su ponekad odustajali od izvršenja i najstrožih presuda. Ganule bi ih pretrpljene muke i patnje u zatvoru pa su potaknuti božjim milosrđem uvažavali mladost i neporočnost te su prihvaćali molbe za pomilovanje koje su podnosili ugledni ljudi. Pomilovanju, ublaženju kazni ili potpunom oprostumu pridodavala se uvijek opomena.⁴⁶

Uza sve osebnosti, bilo je to ipak tipično srednjovjekovno kazneno pravo sa svim poznatim obilježjima, napose jako izraženom privatnopravnom dimenzijom, elementima kolektivne odgovornosti, različitim stupnjevima objektivizacije kazne te relativizacije dva vrhunska načela kaznenoga prava – načela zakonitosti kaznenog djela i kazne te načela krivnje. No, bila su to istodobno i opća obilježja europskoga kontinentalnog kaznenog sustava u razdoblju od početka 16. do kraja 18. stoljeća, početak i kraj kojega obilježavaju dva čuvena zakonska projekta: *Constitutio Criminalis Carolina* iz 1532., odnosno francuski *Code pénal* iz 1791., oba relevantna u kontekstu hrvatske kaznenopravne povijesti. Prijelaz ka klasičnom odnosno modernom razdoblju u europskom i hrvatskom kaznenom zakonodavstvu označen je, između ostaloga, *Općim zakonom o zločinima i njihovom kažnjavanju* Josipa II. iz 1787. (u nas *Opchinska naredba od zlocsinstava i njihovih pedepsah* iz 1788.), no taj je prijelaz, napose glede sustava kazni koje propisuju te pravila o izboru njihove vrste i mjere, bio vrlo postupan. Utoliko je spomenuti sustav bio u biti relativno kompatibilan s dotadašnjom hrvatskom kaznenopravnom praksom.

3. SUSTAV KAZNI I PRAVILA O NJIHOVU IZRICANJU U OPCHINSKOJ NAREDBI OD ZLOCSINSTAVAH I NJIHOVIH PEDEPSAH IZ 1788.

Najvažnija novina u *Opchinskoj naredbi od zlocsinstava i njihovih pedepsah*⁴⁷ (dalje u tekstu: *Naredba*) podjela je materijalnog kaznenog prava na dva dijela: *zlocsinstava glavokrivnih i glavosudnih njihovi pedepsah* i *zlocsinstava proti opchinskomu urednomu vladanju i njihovih pedepsah*. Prvi dio *Naredbe* normira *glavokrivne zločine*, tj. teška kaznena djela počinjena sa zlom namjerom, dok se drugi dio zakona bavi *zločinima protiv urednoga vladanja*, pri čemu se radi o redarstvenim, policijskim deliktima, koji su obuhvaćali ugrožavanja zaštićenih pravnih dobara počinjenih s lakšim oblikom krivnje, kao i nehajne pravne povrede. Time se htjela postići gradacija kažnjivih ponašanja prema njihovoj težini. Redarstveni, policijski delikti su delikti najniže kategorije kojima se pravna dobra dovode u apstraktnu

45 Ibid., str. 177.

46 Mažuranić, V., loc. cit.; Klaić, N., op. cit., str. 233, 235.

47 Znakove „cs“ u tekstu valja čitati kao „č“, „ch“ - „ć“, „sh“ - „š“, „x“ - „ž“, a „f“ - „s“.

opasnost i koji su pripadali nadležnosti političkih kao redarstvenih, policijskih vlasti, dok se pravim kaznenim djelima zaštićena pravna dobra uništavaju ili dovode u konkretnu opasnost.⁴⁸ Ovdje je vidljivo kako je zakonodavac napustio dotadašnje uobičajeno oblikovanje zakona u svrhu realizacije svojih prosvjetiteljskih ideja i u kaznenom zakonodavstvu. Navedeno razlikovanje dvije vrste kažnjivih ponašanja bit će prisutno i u kasnijem *Kaznenom zakoniku iz 1803.* i to u vidu podjele na zločine i teške redarstvene (policijske) prijestupe. U usporedbi s prethodnom *Terezijanom, Naredba* je bitno kraća jer sadrži samo materijalnopravne odredbe, ali i zbog nastojanja da se zakonski opisi kaznenih djela svedu na bitno, što međutim nije uvijek blagotvorno djelovalo na njihovu određenost.⁴⁹

Prvi dio *Naredbe* naslovljen *Od Zlocinsftavah glavokrivnih, i glavofudnih njihovih pedepsah* sadrži 184 paragrafa, podijeljenih u sedam poglavlja. Prvo (*Od zlocinsftavah glavokrivnih u opcheni*), drugo (*Od pedepsah glavokrivnih u opcheni*) i sedmo (*Od ukinutja Zlocinsftavah, i dignutja pedepsah*) poglavlje sadržavaju općenite odredbe, dok su u poglavljima, od trećeg do šestoga, normirana pojedina kaznena djela. *Glavokrivni zločini* dijele se u četiri skupine: 1) kaznena djela protiv vladara i države (*Od uputnih proti vladaocu i vladanju zlocinsftavah*); 2) kaznena djela protiv života i tjelesne sigurnosti (*Od uputnih proti xivotu Csovichjemu, i tila njegovoga zdravju zlocinsftavah*); 3) kaznena djela protiv časti i slobode (*Od uputnih proti dobromu csovichjemu poshtenju i slobodi zlocinsftavah*) te 4) kaznena djela protiv imovine i prava (*Od zlocinsftavah glavokrivnih proti imanju i pravdama drugoga*).

Pretpostavka za kvalificiranje pojedine radnje kao *glavokrivnog zločina* određena je kao *zlo namishljeno, i profsta volja* počinitelja (I, § 2.). Stoga su svi nehajno počinjeni delikti pripadali *zločinima protiv urednoga vladanja*. Pomanjkanje navedenih subjektivnih pretpostavki *oslobadja od okrivljenja glavokrivnoga zlocinsftava* (I, § 5.), pri čemu su razlozi za isključenje krivnje u *Naredbi* taksativno navedeni i time sustavno uređeni u okviru ubrojivosti, za razliku od dotadašnjega dogmatskog uređenja u okviru pretpostavki za ublažavanje kazne.⁵⁰ Također se utvrđuje pravilo da *svako zlocinsftvo po zlochi zlocinsca fuditife ima, a ne po stanju i okofstanjih onoga, kojemu zlo jeste dogodilo* (I, § 6.). Zanimljivo je kako je *Naredba* izrijekom isključila mogućnost zastare u pogledu *glavokrivnih zločina* i njihova kažnjavanja (I, § 183.), dok je navedeno pitanje kod *zločina protiv urednoga vladanja*, kao i pitanje njihova utruća, propustila normirati čime je nastala pravna praznina.⁵¹

Drugi dio *Naredbe* naslovljen *Od Zlocinsftavah proti opchinskomu urednomu*

48 Jicinsky, K., *Lehre von den Strafmitteln, Eine strafrechtliche Abhandlung, II. Artikel, Oestereichische Vierteljahresschrift für Rechts- und Staatswissenschaft, vol. 13., Wien, Wilhelm Braumüller, k. k. Hofbuchhändler, 1864., str. 189; Šilović, J., op. cit., str. 61.*

49 Brener, A. F., *Die Strafgesetzgebung in Deutschland vom Jahre 1751 bis zur Gegenwart, Leipzig, Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1867., str. 20-21; Schmidt, S., Die Abhandlung von der Criminal-Gesetzgebung von Hanns Ernst von Globig und Johann Georg Huster, Eine 1782 von der Ökonomischen Gesellschaft Bern gekrönte Preisschrift, Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Neue Folge, Band 14, Berlin, Duncker & Humblot, 1990., str. 200-201.*

50 Schmidt, S., op. cit., str. 201.

51 Domin-Petrushvecz, A. v., *Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Wien, Verlag der G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1869., str. 152.*

vladanju, i njihovih *pedepsfah* sadrži 82 paragrafa, podijeljenih u pet poglavlja. U prvom (*Od zlocinsftavah proti urednomu vladanju u opchini*) i drugom (*Od pedepsfah Uredno-Vladaonskih u opchini*) poglavlju sadržane su općenite odredbe, dok su u preostalim poglavljima normirani pojedini *zločini protiv urednoga vladanja* i to sljedećim redosljedom: 1) zločini kojima se ugrožavaju život ili zdravlje građana ili nanosi šteta (*Od Zlocinsftavah Uredno-Vladaonskih, koja xivottu illi Zdravju gradjanah pogibio illi shtettu tvoreh*); 2) zločini kojima se povređuje imovina ili prava građana (*Od Zlocinsftavah koja imanja i pravde gradjanah uvridjuju*) te 3) zločini koji vode k ćudorednoj izopačenosti (*Od Zlocinsftavah, koja na izopascenje uljudstva tegleh*). *Zločini protiv urednoga vladanja* određeni su kao djela *s proftom voljom ucsinjena* (II, § 2.), a u slučaju pomanjakanja slobodne volje počinitelja trebalo je primijeniti ranije navedenu odredbu § 5. iz prvoga dijela *Naredbe* kojom su uređeni razlozi za isključenje krivnje. Kao lakša vrsta kažnjivih ponašanja, nisu potpadali pod nadležnost kaznenih sudova, već upravnih (redarstvenih) tijela.⁵² Nedugo nakon *Naredbe*, 5. ožujka 1787., objavljena je kratka *Instrukcija za politička tijela o provođenju istrage, donošenju presude i izvršenju kazne protiv okrivljenika optuženog za zločine protiv urednoga vladanja*, koja je sadržavala svega 15 paragrafa.⁵³

Već u uvodnom dijelu *Naredbe*, prepoznatljivom formulom klasičnog razdoblja kaznenoga prava, afirmira se onodobno načelo zakonitosti te razmjernosti kaznenog djela i kazne: *Da i ofvetljivoj pravici po Zakonu opchinskomu stanoviti svoj dadeše nacsin; i dafe u ravnanju njezinomu fvake povoljnosti (Willkür) oblašt daleko ukloni, među Zlocinsftvima glavogubnima, i onima, kojašu proti opchinskomu Urednomu Vladanju primiran metnese red, medju zlocinsftvima također i pedepsama pravedna stavifse mjerra...* Nastavak, međutim, *i pedepse s otakim razlogom naredese, da pedepsanje njihovo nebude samo proshafsto* nesumnjivo potvrđuje načelni obrat u filozofiji kažnjavanja prema modelu relativnih teorija, tj. pomak od retributivnih k preventivnim obrascima kažnjavanja. Osim ovoga, uvodni dio sadrži svojevrsne prijelazne odredbe i time završava.

Načelo zakonitosti kaznenoga djela ponovno se ističe među općenitim odredbama kojima se normiraju *glavokrivni zločini*, odnosno *zločini protiv urednoga vladanja*. U pogledu *glavokrivnih zločina* određeno je da se kao zločini smiju kažnjavati samo one radnje *koja po ovdashnjoj pedepsnoj naredbi za takova ocsitovana budu* (I, § 1.). Sličnu odredbu nalazimo i za *zločine protiv urednoga vladanja*.⁵⁴ Time je *Naredba* postala prvo zakonsko djelo u kojemu je realizirano načelo *nullum crimen, nulla*

52 Bar, Carl Ludwig von, *A history of continental criminal law*, translated by Bell, Thomas S., *The continental legal history series*, vol. 6., Boston, Little, Brown and company, 1916., str. 251.

53 Hofdecret vom 5ten März 1787, an sämtliche Appellations-Gerichte, in Folge höchster Resolution über Vortrag der Compilations-Hofcommission vom 31sten Januar 1787, Instruction für die politischen Behörde über die Anstrengung einer Inquisition, Aburtheilung und Strafvollziehung wider einen eines politischen Verbrechens Beschuldigten, br. 640., Joseph des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justiz-Sache, Jahrgang von 1786 bis 1787., Wien, 1817., str. 101-105; Domin-Petrushvecz, A. v., op. cit., str. 159-160.

54 *Shtofe za zlocinsftvo uredno vladansko (delicto politico), dershaxi ima, ono famo po ovoj ovdi pedepsnoj uredbi odredjenoche biti. Dilla indi kojaše u ovoj pedepsnoj uredbi ocsito ne immenuju, na zlocinsftva urednoga vladanja nepadaju*. II, § 1. *Naredbe*.

poena sine lege. Odlučujući trenutak za primjenu navedene odredbe trebao je biti početak kaznenog progona, a ne vrijeme počinjenja djela. Nadalje, u § 13. prvoga dijela određeno je: *sudac glavogubni naredbe do ricsi obsluxiti zavezan jeft, na koliko one za zlocsinftvo oshtrinu i verft pedepse razlicsito i ocsito odredjuju*. Stvarno značenje zabrane analogije⁵⁵ nije bilo toliko u zaštiti pojedinca od sudačke samovolje, koliko je ono bilo u osiguranju državne kontrole nad sucem i time očuvanja autoriteta zakonodavne vlasti u smislu Montesquieusa.⁵⁶ Afirmacija načela da nema kazne bez zakona (njem. *keine Strafe ohne Gesetz*) imala je za cilj ograničiti sudačku samovolju i izravno je vodila zabrani kažnjavanja po analogiji.⁵⁷ Pritom treba napomenuti kako su odredbe *Naredbe* odredile samo vrstu kazne, kao i njezinu najveću i najmanju mjeru, dok je stvarno određenje trajanja kazne bilo prepušteno sucu (I, §§ 11. i 14.), pri čemu je sudac bio dužan *pravo medju zlocsinftvom i pedepsom razmirenje obderxati*. U pogledu olakotnih i otegotnih okolnosti *Naredba* nije sadržavala pobliže odredbe već je samo općenito navela da će sudac pri odmjeravanju kazne uzeti u obzir sljedeće okolnosti: glede samoga kaznenog djela – količinu zloće koja je bila sadržana u samome djelu, neposredne posljedice djela, kao i prouzročenu štetu, mogućnost ili nemogućnost opreza radi same zaštite od djela, a glede samoga počinitelja – njegovu mladost i s njom skopčanu povodljivost i nerazboritost, raniju kažnjavanost te opasnost od recidivizma.⁵⁸ Radi se o osobitim elementima koji su i danas standardni kriteriji pravila o izboru vrste i mjere kazne počinitelju kaznenog djela. Utoliko, *Naredba* na neki način sankcionira sadržaje koji su u ranijoj praksi europskoga kaznenog pravosuđa (pa i hrvatskog) živjeli i zaživjeli, prethodeći formalnim izričajima klasičnoga kaznenog zakonodavstva. Ista odredba izrijeckom je vrijedila i za *zločine protiv urednoga vladanja* (II, § 8.).⁵⁹

Budući da je *Naredba* uvela razlikovanje dviju vrsta kažnjivih ponašanja, iz navedene je distinkcije prozlazila i dvodioba kazni (*pedepsa*) i to na: *pedepse glavosudne*, odnosno *pedepse glavokrivne*, koje su bile predviđene za *glavokrivne zločine* te *pedepse urednovladaonske* za *zločine protiv urednoga vladanja*.

55 Zabrana analogije u *Naredbi* bitni je napredak, osobito ako se uzme u obzir da je *Terezijana*, koja mu je neposredno prethodila, sucima omogućavala široku diskreciju. U čl. 124. *Terezijana* je predviđala izvanredne slučajeve zlodjela (njem. *außerordentliche Malefizfälle*) kao ponašanja koja nisu bila zakonom propisana, ali su ipak *ex analogia* smjela biti kažnjena. Jedino ograničenje navedenoj sučevoj ovlasti bila je obveza podnošenja takvih presuda prije njihove objave vrhovnome sudu. Brener, A. F., op. cit., str. 20.

56 Schmidt, E., *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*, Zweiter, unveränderter Nachdruck der dritten Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1995., str. 256.

57 Šilović, J., op. cit., str. 28-29.

58 *Od strane zlocsinftva ima ofobito gledati na kolikochu zloche, kojafe u zlomu dillovanju pripeti, na glavna zlocsinftva slidenja, i na slidechu odtuda vechu ili manju shtettu, takogjer ima izviditi, jeli mogucha, ili nemogucha bila, koja za facsuvatife od zla imatije moxe, opaza: od firane pak zlocsinca gledati valja na mladost, na odtuda slideche lafno zamamljenje, i neopaznost, na csefije proshasto pokaranje, i najposlie na pogibio padnutja*. I, § 14. *Naredbe*.

59 Domin-Petrushvecz, A. v., op. cit., str. 152-153.

3.1. Pedepse glavokrivne

Sustav kazni za *glavokrivne zločine* reguliran je u drugom poglavlju prvoga dijela *Naredbe*, naslovljenom *Od pedepsah glavokrivnih u opcheni* (I, §§ 10-39). Opetovano se inzistiralo na zakonitosti kazne (*nulla poena sine lege*) te se propisuje: *Izvan oviuh u sadanjoj naredbi odlucsenih glavokrivnih pedepsah, druge pedepsanja verfti u napridak kod fuda glavogubnoga mifta neimaju* (I, § 19.). Također, *Naredba* izriješkom je propisivala da kazna mora biti osobna, tj. mora pogađati samo počinitelja kaznenog djela, kao i sudionike u njegovom počinjenju. Stoga je izriješkom isključena mogućnost kažnjavanja počiniteljeve žene, djece, rodbine, nasljednika ili pak trećih osoba koje u kaznenom djelu nisu sudjelovale (I, § 16). No, postojala je iznimka i to kod kaznenih djela uvrede veličanstva i veleizdaje. Navedena kaznena djela kažnjavala su se kumulativno dugotrajnom tamnicom i zapljenom cjelokupne imovine u korist kralja i to *brez ikakva, na djecu moxebiti xivuchu imajuchi obzira* (I, § 42. i § 46.).⁶⁰

Kada je riječ o *glavokrivnim zločinima* lokalni pravni izvori glede kažnjavanja izriješito su se stavljaljali izvan snage: *Svaka pedepsa po sadanjoj famo naredbi odreditife ima, ne pazechi na naredbe, koje u mjestu, gdi zločinstvo ucsinjeno jeft, obicsajne bi bile* (I, § 12.). Naime, ako se radilo o zakonima koji su vrijedili u mjestu gdje je kazneno djelo počinjeno, oni su *Naredbom* (koja je predstavljala *lex posteriori*) izriješkom stavljeni izvan snage. Ako bi se radilo o običaju, u skladu s tadašnjom politikom isključena je mogućnost postojanja običaja koji bi bio protivan zakonu te se predost uvijek davala pisanoj pravnoj normi.⁶¹ Također, izriješkom je bilo propisano kako se ubuduće smiju primijeniti samo one *pedepse glavokrivne* koje su navedene u *Naredbi* te da *druge pedepsanja verfti u napridak kod fuda glavogubnoga mifta neimaju* (I, § 19.). *Pedepse glavokrivne* mogao je izriješiti samo kazneni sudac, tj. *kojemu glavogubna oblast dopushtena jeft* (I, § 10.). Počinitelja *glavokrivnog zločina*, kojeg je već kaznio neovlašteni sudac, mogao je ponovno kazniti za isto djelo nadležni kazneni sudac i to samo ako prva izrečena kazna nije bila u skladu s propisima *Naredbe*, niti je bila razmjerna počinjenom djelu. U navedenom slučaju kazneni sudac bio je dužan pri odluci o zakonitoj kazni uzeti u obzir prethodnu kaznu koju je okrivljenik već izdržao (I, § 11.). Navedenu odredbu treba tumačiti na način da je ponovno kažnjavanje već ranije kažnjenog počinitelja moguće samo u onim slučajevima kada je prva kazna, koju je izrekao neovlašteni sudac, bila preblaga i stoga nesrazmjerna počinjenom djelu.⁶² U slučaju realnog heterogenog stjecaaja kaznenih djela, sudac je za jedinstvenu kaznu trebao uzeti najtežu od pojedinačnih kazni što ih je utvrdio za djela u stjecaaju (načelo apsorpcije), ali uz dužnost da uzme u obzir i te druge blaže pojedinačne kazne u svrhu pooštrenja jedinstvene kazne (I, § 15.).⁶³ Pritom, *Naredba* ne određuje na koji

60 Ibid., str. 154.

61 Sonnleithner, F., Franz Sonnleithners, Sekretärs des Magistrats der k. k. Haupt und Residenzstadt Wien Anmerkungen zum neuen Josephinischen Kriminalgesetz, Wien, Bey Johann David Hörling, 1787., str. 33.

62 Ibid., str. 31.

63 Hoegel, H., Geschichte des Österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit einer Erläuterung seiner grundsätzlichen Bestimmungen. Erstes Heft: I. Übersicht der Geschichte des österreichischen Strafrechtes, II. Die allgemeinen Schuldformen, Wien, Manz'sche k. u. k. Hof-

će način sudac jedinstvenu kaznu pooštriti, hoće li to učiniti primjenom pojedinačnih kazni koje su propisane za lakša kaznena djela ili će to učiniti arbitrarno. Tumačenjem dolazimo do zaključka kako je namjera zakonodavca bila da se u ovim slučajevima primjene pooštrenja kazne propisana u *Naredbi*.⁶⁴ Također, *Naredba* je propisala da bez obzira na izrečenu i izdržanu kaznu počinitelja, oštećenik ima pravo da pravnim putem ostvari naknadu štete od počinitelja kaznenog djela ili njegovih nasljednika. Navedeno pravo gubilo se ako se radilo o osobi koja je sudjelovala u počinjenju kaznenog djela (*akobi zajedno krivci bili po ovdashnoj naredbi ovu pravdu ocsito gubeh, I, § 18.*).

Naredba je općenito zabranjivala izvršavanje kazne na mrtvom tijelu počinitelja. To je vidljivo iz normiranja kaznenog djela samoubojstva, koje je smješteno među *glavokrivne zločine* protiv života i tjelesne sigurnosti. Prema *Naredbi*, suicidalno ponašanje nije se pripisivalo razlozima medicinsko-patološke naravi. Iz zakonskog opisa samoubojstva prozilazi da samoubojstvo čini osoba koja nasilnom i smrtonosnom radnjom sebi oduzima život u trenutku u kojemu nije bilo znakova ludosti ili bolesti koji bi doveli do poremećaja svijesti (*kojega nikakvo illi ludost, illi veche koje pamet fmetajuče bolesti zlamenje u njemu poznalobife, I, § 123.*). Pri kažnjavanju razlikovalo se je li počinitelj prije smrti pokazao kajanje. Ako nije bilo znakova kajanja, kazna se sastojala u nečasnom pokapanju od strane krvnika, a ako je bilo kajanja tada se kazna sastojala u uskrati ceremonijalnog pokopa i uobičajenog grobnog mjesta na groblju. Nadalje, *Naredba* zasebno normira slučaj kada je počinitelj počinio samoubojstvo kako bi izbjegao kaznu za počinjeno kazneno djelo. U tom slučaju kazna se sastojala u pribijanju pločice s imenom počinitelja i njegovim zlodjelom na vješala te njihovu javnom razglašavanju (I, § 124.).⁶⁵ Ista kazna (ali uz dodatak izrečene kazne za počinjeno zlodjelo) primjenjivala se i kada je osuđeni počinitelj umro prije izvršenja kazne, odnosno ako je skrivanjem ili bijegom izbjegao kaznu, a radilo se kaznenom djelu koje je izazvalo veliki javni interes i sablazan (I, § 17.).⁶⁶

3.1.1. Ukidanje smrtne kazne i uvođenje kazne vuče lađa

Smrtna kazna (*pedepfa smertna*) mogla se izreći samo pred prijekim (*udiljinim*) sudom u tzv. izvanrednom, ekstraordinarnom postupku. Izvršavala se vješanjem, a osuđenome je, sukladno starom običaju, uskraćeno pokapanje: *Odsudjen na konopac zlotvor imafe objesiti, udaviti, i obicsajnomu pokopanje ukratiti*. Određuje se, osim toga, izlaganje tijela *puku za izgled* u trajanju od dvanaest sati od pogubljenja, a potom njegovo ukapanje *gdi bude moguče bilo uz isto misto pogubljenja* (I, § 20.).

Kao što je poznato, Josip II. ušao je u europsku povijest kao prvi vladar koji je ukinuo smrtnu kaznu u tzv. redovitom, ordinarnom postupku. U dopisu ugarskom Stolu sedmorice u Budimu od 30. listopada 1786. stoji između ostaloga zapisano:

Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1904., str. 82.

64 Sonnleithner, F., op. cit., str. 47-49.

65 Vandekerckhove, L., *On Punishment: The Confrontation of Suicide in Old-Europe*, 19 Samenleving Criminaliteit & Strafrechtspleging, Leuven, Leuven University Press, 2000., str. 134-136.

66 Domin-Petrushvecz, A. v., op. cit., str. 155-156.

„Smrtna kazna nikako ne proizvodi takav učinak kao što ga obično uzrokuje mučan rad i trajna kazna, jer ona brzo prolazi i zaboravlja se, dok ovu kaznu (kaznu prisilnog rada) oči javnosti trajno promatraju. Stoga oni kojima bi se ubuduće trebala izreći smrtna kazna, ako inače, zbog izvanredne težine zločina, ne postoje nikakvi razlozi da je se, niti putem milosti, pretvori u vremensku kaznu, nakon što se prethodno obilježe užarenim žigom, neka se išibaju, a nakon toga neka se, prema težini kaznenog djela, osude da doživotno vuku lađe (suprotno riječnom toku, op. prev.) ili neka se upute u popravni dom u Segedinu, gdje će doživotno izdržavati kaznu u okovima. To će pružiti mnogo djelotvorniji primjer nego sama smrtna kazna“.⁶⁷ Mjesec dana kasnije, 30. studenog 1786., i njegov brat Leopold II. ukinuo je smrtnu kaznu na području Toskane. Iako humanizam nije bio pretežit pa niti odlučan motiv takve njegove odluke, ona označava prekretnicu u povijesti kažnjavanja.

Usprkos tomu što smrtna kazna više nije mogla biti izrečena u redovitom postupku, sustav kazni bio je osobito okrutan što se posebice ogledalo u najstrašnijoj novini jozefinske kaznene reforme – kazni vuče lađa. Uvođenjem ove kazne Josip II. nastojao je spriječiti prenatrpanost zatvora te osigurati ostvarenje svrhe kažnjavanja. Putujući pojedinim dijelovima Monarhije, Josip II. osobno se uvjerio u poteškoće prijevoza robe Dunavom i njegovim pritocima uzvodno (primjerice, od Zemuna uzvodno prema Savi i Kupi) te je kao korisno i praktično rješenje vidio uporabu kažnjenika koji su trebali uzvodno vući teretne lađe. Radi smještaja i čuvanja kažnjenika trebalo je sagraditi tamnice (*Temnitzen*) koje će moći prihvatiti 50 osoba i to u sljedećim mjestima: Zemunu, Segedinu, Brodu, Gradiški i Sisku. Tamnice su morale biti sigurne i s tegotnim uvjetima, sagrađene ispod zemlje i opskrbljene samo s otvorima za zrak.⁶⁸ Kazna vuče lađa uvedena je 1783., dakle u vrijeme kada je formalno na snazi još uvijek bila *Terezijana*. Kako *Terezijana* nije poznavala ovu kaznu, postavilo se pitanje koji zločinci mogu biti njome kažnjeni. S obzirom na to da nije postojala zakonska norma koja bi to regulirala, ustalila se praksa prema kojoj su u Ugarsku slani, kako bi vukli lađe, muški delinkventi osuđeni zbog teških zločina na zatvor u dužem trajanju, kao i oni delinkventi koji su pokazali izrazitu zločinačku narav. Iako je u početku postojala nesklonost da se za vuču lađa koriste najteži zločinci osuđeni na doživotnu tamnicu u okovima i označeni užarenim žigom (smatralo se da će, budući da nemaju što izgubiti, koristiti svaku priliku za bijeg), vladar je konačno u ožujku 1786. donio odluku da se i navedeni osuđenici imaju slati u Ugarsku. Kazna vuče lađa nije bila predviđena u *Naredbi* iz 1787. te je pitanje njezine primjene izrijekom uređeno tek u § 188. *Općeg reda za kaznene sudove* od 17. lipnja 1788. na sljedeći način: „Kazna vuče lađa u Ugarskoj može se izreći zločincima muškog spola koji su zbog teškog ubojstva, razbojništva ili paleža osuđeni na tešku tamnicu i prisilni rad, bez obzira na njihovo trajanje, kao i počiniteljima drugih zločina koji su osuđeni na kaznu lišenja slobode u dužem trajanju“.⁶⁹ Iz potonjeg slijedi kako se kazna vuče

67 Bayer, V., Dokumenti..., cit., str. 67.

68 Početkom 1785. osigurani su odgovarajući smještajni kapaciteti za 523 osuđenika na kaznu vuče lađa i to u sljedećim mjestima: 100 mjesta u petrovaradinskom kazamatu, po 50 mjesta u kazamatima u Brodu i Gradiški, po 50 mjesta u zatvorima Zemuna i Mitrovice, 100 mjesta u Sisku te, konačno, 123 mjesta u Segedinu. Maasburg, F. v., op. cit., str. 9, 11, 14, 69.

69 Domin-Petrushvecz, A. v., op. cit., str. 166; Maasburg, F. v., op. cit., str. 12-13.

lađa, iako nije bila predviđena u *Naredbi*, primjenjivala kao surogat ili zamjenska kazna za gore navedene vrste kazni.⁷⁰

Kazna vuče lađa nesumnjivo je bila najstroža kazna za vladavine Josipa II. Osim iznimno teških uvjeta rada, postupanje i smještaj osuđenika bili su krajnje nehumani što je za posljedicu imalo visok stupanj smrtnosti. Tako je od 1784. do 1790. na kaznu vuče lađa bilo poslano nešto više od 1100 osuđenika, a od tog broja tijekom izdržavanja kazne umrlo je njih čak 721, odnosno oko dvije trećine.⁷¹ Nehumanim uvjetima smještaja i teškim radom nastojao se postići učinak zastrašivanja. Stoga ovu kaznu opravdano možemo promatrati kao posebno okrutni oblik prolongirane smrtne kazne. Kazna vuče lađa ukinuta je nakon smrti Josipa II., dvorskom odlukom Leopolda II. od 17. srpnja 1790.⁷²

Smrtna kazna u redovitom postupku ponovno je uvedena za vladavine Franje II., patentom od 2. siječnja 1795. i to samo za zločin veleizdaje.⁷³ Povod njezinu ponovnom uvođenju bio je val uhićenja pripadnika demokratskog kruga u Beču (tzv. „bečkih Jakobinaca“) u srpnju 1792., koji su navodno kovali zavjeru. Demokratske ideje koje su promicali Jakobinci svoj su put našle u Hrvatskoj i Ugarskoj, pa je tako 1794., pod optužbom da je namjeravao dignuti ugarsko-hrvatsku demokratsku revoluciju, uhićen ugarski znanstvenik i revolucionar Ignjat Martinović te je 1795. osuđen na smrt i smaknut na Krvavoj poljani kraj Pešte.⁷⁴

3.1.2. *Pojedine vrste pedepfa glavokrivnih*

U pogledu vrsta kazni, *Naredba* u § 21. prvog dijela predviđala je: 1) kazne lišenja slobode (*prikovanje krivca na jedno mifto, tavnica s'opchinskom robotom, fama tavnica*); 2) tjelesne kazne (*batine, bics, kancxia, shibanje*) i 3) sramotne kazne (*ftup pogerde*). Osim navedenih, također poznaje i imovinske kazne (zapljena imovine).

Kazne lišenja slobode imale su središnje mjesto u sustavu kazni *Naredbe*. To je bila bitna razlika prema *Terezijani*, kojom je dominirala smrtna kazna kao univerzalno sredstvo i u kojoj je kazna zatvora imala iznimno podređen položaj u odnosu na druge vrste kazni. Pretpostavka za ukidanje smrtne kazne u redovitom postupku bilo je pronalaženje njezine odgovarajuće zamjene, a upravo je to za Josipa II. bila kazna lišenja slobode s raznim pooštrenjima.

70 Liszt, F. v. (ur.), *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung*, I. Band: *Das Strafrecht der Staaten Europas*, Berlin, Verlag von Otto Liebmann, 1894., str. 119.

71 Maasburg, F. v., op. cit., str. 16.

72 Hoegel, H., *Das österreichische Gefängniswesen*, Sonderabdruck aus den Blättern für Gefängniskunde, Mannheim, Hofbuchdruckerei Max Hahn & Co., 1906., str. 14; Hoke, R.; Reiter, I. (ur.), *Quellensammlung zur österreichischen und deutschen Rechtsgeschichte*, Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1993., str. 477.

73 Hye-Glunek, A. v., op. cit., str. 35; Jicinsky, K., *Lehre...*, II. Artikel, cit., str. 200; Hoegel, H., loc. cit.

74 Šidak, J., *Hrvatske zemlje u razdoblju nastajanja preporodnog pokreta*, Historijski zbornik, vol. 33-34., br. 1., 1980-81., str. 59; natuknica «Martinović, Ignjat», *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39189#start>>, 30. kolovoz 2017.

Naredba je predviđala tri vrste kazne lišenja slobode: okove, tamnicu s prisilnim radom te samo tamnicu. Kazna okova, odnosno *prikovanje krivca na jedno mifto*, sastoji se držanju osuđenika u oštroj tamnici i to tako usko okovanog da mu je bilo omogućeno samo najnužnije kretanje tijelom. Osim toga, osuđenik je trebao svake godine, radi javnoga primjera drugima, biti kažnjen udarcima (I, § 25.).⁷⁵ Ništa manje strašna kazna bila je tamnica s prisilnim radom (*tavnica s'opchinskom robottom*), pri čemu su prisilni radovi mogli biti različitog stupnja pooštrenja (*uxestocsenja, exasperationis*) ovisno o njihovoj težini i samoj naravi posla, neugodnostima koje su s njima bile skopčane i ukupnom trajanju (I, § 31.). Primjerice, zalijevanje stabala zasađenih na zemljištu ispred vanjskog rova nesumnjivo je bio teži posao od metenja ulica. No, metenje ulica moglo se pooštriti neugodnostima koje su se sastojale u tomu da su pri obavljanju posla po dva osuđenika bila povezana lancem, odnosno stavljanjem kraćih okova na noge osuđenika.⁷⁶ Najozloglašeniji prisilni rad nesumnjivo je bila ranije prikazana kazna vuče lađa. Također, pravilo je da izbor vrste i stupnja težine prisilnog rada, ovisno o posebnim okolnostima koje su postojale u pojedinim zemljama Monarhije, trebaju biti prepušteni procjeni kaznenog suca. Tako su u pojedinim dijelovima Monarhije postojali prisilni radovi u arsenalima, lukama, brodogradilištima, rudnicima i dr.⁷⁷

Kazna tamnice po stupnju težine dijelila se na tri reda: 1) najoštrija, 2) teška i 3) blaža. Prema *Naredbi*, okrivljeniku je kod sva tri stupnja tamnice trebalo naložiti obavljanje nekoga razmjernog rada (I, § 26.), tj. najteži rad u slučaju najoštrije tamnice, teški rad kod teške tamnice, odnosno neki blaži rad kod blaže tamnice.⁷⁸ Kod najoštrije tamnice (*najoshtria tavnica*) osuđenik je danonoćno bio prikovan za određeno mjesto željeznim prstenom postavljenim po sredini tijela. Kada mu je to omogućavalo naloženi rad, odnosno ako je postojala opasnost od njegova bijega, mogli su mu se staviti i teški okovi. Nadalje, umjesto postelje postojao je ležaj od golih dasaka, prehrana osuđenika sastojala se isključivo od kruha i vode te se zabranjivao bilo kakav kontakt s drugim osobama, uključujući članove obitelji, što se pravdalo sigurnosnim razlozima (I, § 27.). U slučaju teške tamnice (*teshka tavnica*) s osuđenikom se postupalo isto, ali s tom razlikom da su mu se na noge stavljali lakši okovi i da je dva puta tjedno dobivao četvrtinu kilograma mesa (I, § 28.). Blaža tamnica (*krotkia tavnica*) sastojala se u tomu da su okovi osuđenika lakši, ali ipak takvi da se nisu mogli tako lako lukavošću ili silom obiti, osigurana je bolja prehrana uz vodu kao obvezno piće te je, uz prethodno dopuštenje i nazočnost zatvorskog nadzornika, dopušten kontakt s rodbinom, poznanicima i prijateljima. Prema okolnostima, blaža tamnica mogla je biti pooštrena nametanjem strogog posta nekoliko dana u tjednu. U tom slučaju, okrivljenik je određene dane u tjednu dobivao za prehranu samo pola kilograma kruha (I, § 30.).

Nadalje, prema trajanju *Naredba* navodi čak šest stupnjeva (*gradus poenae*) kazne tamnice: 1) dugotrajna u drugom stupnju (*produljena pedepfa u drugomu redu*),

75 Sonnleithner, F., op. cit., str. 68-69.

76 Ibid., str. 78-79.

77 Jicinsky, K., Lehre..., II. Artikel, cit., str. 191-192.

78 Sonnleithner, F., op. cit., str. 70-71.

koja je mogla trajati od 30 do, ovisno o okolnostima, čak 100 godina, dakle doživotno; 2) dugotrajna u prvom stupnju (*produljena u prvomu redu*), u trajanju od 15 do 30 godina; 3) trajna u drugom stupnju (*dugovita u drugomu redu*), u trajanju od 12 do 15 godina; 4) trajna u prvom stupnju (*dugovita u prvomu redu*), u trajanju od 8 do 12 godina; 5) vremenska u drugome stupnju (*vremenita u drugomu redu*), u trajanju od pet do osam godina te konačno 6) vremenska u prvom stupnju (*vremenita u prvomu redu*), koja je trajala od jednog mjeseca do pet godina (I, §§ 22. i 23.). Odluku o trajanju kazne tamnice, unutar propisanoga kaznenog okvira, donosio je kazneni sudac, pritom vodeći računa o olakotnim i otegotnim okolnostima, općenito naznačenim u ranije spomenutom § 14. *Naredbe*. Kod zločina za koje je bila predviđena dugotrajna kazna tamnice u drugom stupnju (od 30 do 100 godina), postojala je mogućnost pooštrenja kazne javnim žigosanjem, posebice ako je to iziskivala zločinačka narav i opasnost počinitelja. Navedeno pooštrenje sastojalo se u utiskivanju vidljivih znakova vješala na oba obraza počinitelja, a mogao ga je izreći samo viši kazneni sudac (I, § 24.). Potrebno je istaknuti kako je navedeno pooštrenje bilo predviđeno samo za najopasnije delinkvente za koje se nije očekivalo da će doživjeti dosluženje dugotrajne kazne tamnice, pa je stoga žigosanje na obrazima trebalo omogućiti njihovo lakše prepoznavanje i hvatanje u slučaju eventualnoga bijega. Primjena ovoga pooštrenja kazne prema počiniteljima lakših kaznenih djela osuđenih na kaznu tamnice u kraćem trajanju smatrala se apsolutno neprihvatljivom jer bi time počinitelji bili vidljivo stigmatizirani, pa bi im bio onemogućen normalan život na slobodi nakon izdržane kazne.⁷⁹

Kazne lišenja slobode (okovi, tamnica s prisilnim radom i samo tamnica) mogle su biti pooštrene i to dužim trajanjem (što u slučaju dugotrajne tamnice u drugom stupnju po prirodi stvari nije moguće, pa je stoga trebalo primijeniti drugi način pooštrenja) ili primjenom sporednih kazni, tzv. nuzkazni (I, § 21.). Tjelesne kazne batinjanja, bičevanja i šibanja (*batinah, kancxiah i shibjah udarci*), osim kao glavna kazna za blaža kaznena djela, koristile su se i kao pooštavajuća nuzkazna. U pogledu načina njihove primjene *Naredba* je propisivala da se uvijek imaju izvršavati javno, a odluka o broju udaraca te eventualnom ponavljanju ovoga kažnjavanja prepuštena je odluci kaznenog suca, koji je pritom morao voditi računa o *zlocsinca fnazi tila, jakofsti i kripofsti* te o postavljenom ograničenju da se *na jedan put neche mochi vishje od fto udaracah od/suditi* (I, § 32.). Isto tako, sramotna kazna izlaganja okrivljenika javnome ruglu (*izmetnutje na ozloglafenu rugla klupu*) mogla se primijeniti kao glavna kazna, ali i kao nuzkazna. Ova kazna sastojala se u javnom izlaganju okovanog delinkventa na uočljivom izdignutom postolju koje se nalazilo na mjestu na kojemu se uobičajeno okupljao veći broj ljudi. Javno izlaganje trajalo je tri dana uzastopce po sat vremena, a počinitelj je oko vrata imao pločicu na kojoj je bilo naznačeno kazneno djelo za koje je kažnjen (I, § 33.). Svrha ove sramotne kazne bila je zastrašivanje publike i njihovo odvracanje od počinjenja sličnoga kaznenog djela, kao i upoznavanje s identitetom počinitelja. Kako bi se navedena svrha ostvarila, trebalo je onemogućiti počinitelju da kapom, odjećom ili rukama sakrije lice ili da onemogućiti uvid u pločicu s naznakom počinjenog delikta. Također, smatralo se uputnim da se vrijeme javnog izlaganja

79 Ibid., str. 65-67.

unaprijed učini poznatim kako bi mu mogao nazočiti što veći broj gledatelja.⁸⁰

Samo kao nuzkazna i to radi pooštrenja glavne kazne, primjenjivalo se: 1) javno razglašavanje zločinca (*ocsito zločinca razglašenje*); 2) zapljena imovine (*imanja obustavljenje, confiscatio*) i 3) gubitak plemstva (*plemeshtine izgubljenje*). Prve dvije nuzkazine mogu se primijeniti samo onda kada je to *Naredbom* izričito predviđeno za pojedini *glavokrivni zločin* (I, § 34.). Javno razglašavanje zločinca obuhvaćalo je javnu objavu njegova imena i detaljnog opisa njegova izgleda, uz naznaku počinjenoga kaznenog djela i kazne koja mu je bila izrečena. Ono se provodilo na način koji je prema ustavu pojedine zemlje u Monarhiji bio uobičajen za javno objavljivanje (I, § 35.). Javno objavljivanje vršilo se različito, od tiskanja letaka s naznačenim podacima i njihovim vješanjem na gradska vrata ili druga javna mjesta, do javnoga čitanja od strane suca pred općinstvom. Svrha ove nuzkazne nesumnjivo je stigmatizacija počinitelja, pa se stoga ona, zbog njezinih iznimno negativnih posljedica, trebala primjenjivati samo kod dugotrajne tamnice u drugom stupnju (od 30 do 100 godina) ili zbog slabe tjelesne konstitucije počinitelja, kod dugotrajne tamnice u prvom stupnju (od 15 do 30 godina).⁸¹ Primjerice, prema *Naredbi* ova nuzkazna mogla se izreći kod kaznenog djela zlorabe službene dužnosti (*zlo uxivanje oblasti*), za koji je kao glavna kazna propisana *u redu prvomu teshka tavnica, i opchinski poslovi*, u trajanju od 8 do 12 godina (I, §§ 58. i 60.).⁸² Zapljena imovine kao nuzkazna također je imala vrlo ograničenu primjenu i to samo kod kaznenih djela uvrede veličanstva (*uvridjenja Kraljevskoga velicsanstva*, I, § 42.), veleizdaje (*izdajftvo i iznevirenje*, I, § 46.) te ustanka i pobune (*uzpuntanje i buna*, I, § 53.), s time da se u potonjem slučaju izricala samo tamo *gdi najvecha bude zloche i kvara opchinskoga verfta*.⁸³ U pogledu gubitka plemstva, *Naredba* je propisivala kako osuđenik koji pripada plemićkom staležu osobno gubi sva prava i slobode koji su mu pripadali kao plemiću, uz izričitu napomenu kako ono neće imati nikakvog učinka na status njegove žene i djece (I, § 38.). Time je ponovno istaknuto načelo osobnosti kazne. Kao pooštrenje kazne koje se primjenjuje samo prema stranom počinitelju predviđeno je označavanje počinitelja skrivenim užarenim žigom (*skroviti xig*) u obliku vješala na trupu ispod lijevog ramena, koje je potom bilo popraćeno obveznim izgonom iz zemlje (I, § 39.). Kazna izгона bila je nuzkazna koja se mogla primijeniti samo prema stranom državljaninu. Nedopušteni povratak osobe koja je bila izgnana iz svih zemalja Habsburške Monarhije, bez obzira na razloge povratka i njezin pošten život po povratku, predstavljao je *zločin protiv urednoga vladanja* i kažnjavao se batinjanjem, pri čemu se pri svakom ponovljenom povratku broj udaraca podvostručavao. Uz kaznu batina, ponovno se izricao izgon iz zemalja Habsburške Monarhije (II, §§ 81. i 82.).

Izloženo višestruko stupnjevanje kazni lišenja slobode, kao i moguće brojne kombinacije vrsta kazne lišenja slobode (okovi, tamnica s prisilnim radom i samo tamnica), stupnja težine (najoštrija, teška i blaža) te samoga trajanja (čak šest stupnjeva), uz mogućnost primjene nuzkazni radi njihova pooštrenja, smatralo

80 Ibid., str. 84-86.

81 Ibid., str. 88-89.

82 Ibid., str. 141-142.

83 Jicinsky, K., *Lehre...*, II. Artikel, cit., str. 193.

se previše kompliciranim i nesvrhovitim. No, ono je ipak odražavalo nastojanje da se osigura da kazna bude što je više moguće prilagođena samome počinitelju (individualizacija kazne) te da se sudačkoj samovolji ostavi što manje slobodnog prostora.⁸⁴

Pravna posljedica osude na kaznu okova, najoštriju i tešku tamnicu sastojala se u nemogućnosti osuđenika da u razdoblju od izricanja osude i tijekom trajanja kazne oporučno raspoláže svojom imovinom. Također, *Naredba* je izriječkom odredila kako su sve izjave posljednje volje koje je počinitelj učinio nakon uhićenja, a prije izrečene osude, nevažeće (I, § 29.). Ovom odredbom nije se dovodilo u pitanje načelo osobnosti kazne jer su počiniteljevi srodnici, u slučaju njegove smrti bez oporuke, nasljeđivali imovinu kao zakonski nasljednici, odnosno sve oporuke koje su bile sastavljene prije uhićenja, po izdržanoj kazni, ponovno su zadobivale pravnu snagu.⁸⁵ Daljnja pravna posljedica osude u pogledu osuđenikove imovine odnosila se na privremeno oduzimanje prava plodouživanja tijekom trajanja kazne. Pritom je izriječkom određeno da će sudskim putem biti utvrđeno odgovarajuće uzdržavanje za ženu i djecu, dok će ostatak financijskih koristi i plodova služiti za namirenje troškova izdržavanja kazne (I, § 36.). U slučaju smrti osuđenika za vrijeme izdržavanja kazne, njegovu imovinu nasljeđivali su isključivo zakonski nasljednici, ne uzimajući u obzir eventualnu oporuku koju je počinitelj načinio i bez obzira na vrijeme njezina sastavljanja. Naime, počinitelj je osudom izgubio sposobnost oporučnog raspolaganja te je stoga i oporuka, koju je sastavio prije uhićenja za djelo za koje je osuđen, bila nevažeća. Umre li tijekom izdržavanja kazne, oporuka je i dalje bila nevažeća jer osuđenik u trenutku smrti nije imao sposobnost oporučnog raspolaganja.⁸⁶ Ako je osuđenik preživio, po izdržanoj kazni vraćala mu se cjelokupna imovina, odnosno sva prava koja su proizlazila iz nje: *na sve prave (jura) posobnih imanjah fvojih povracaše* (I, § 37.).

Naposljetku, odredbe o zatvoru nalazimo i u postupovnom zakonu Josipa II., *Općem redu za kaznene sudove* od 17. lipnja 1788.⁸⁷ U petom poglavlju naslovljenom „O zatvorima“ (§§ 58.-76.) propisano je kako pri svakom kaznenom sudu mora postojati potreban broj zatvora, kako bi mogli razdvojiti osuđenike i to ne samo prema spolu, već tako da se (gdje je to moguće) svaki zatvorenik čuva u zasebnoj ćeliji. Također, upozorava se kako treba izbjegavati „zajednicu“ među zatvorenima, a posebice kada se radi o suokrivljenicima (§ 60.). Nadalje, određeno je kako zatvor mora biti suh, čist, opskrbljen s dovoljno zraka i svjetla te da zdravlje zatvorenika ne smije biti ugroženo, niti on smije biti izložen kakvoj drugoj neugodnosti, osim onome što je nužno radi sprječavanja njegova bijega. Kod opremanja zatvora, ako to dopušta zgrada, treba voditi računa o sljedećem: 1) zatvorski prozor, koji propušta zrak i svijetlost u ćeliju, ne smije gledati prema otvorenom putu ili ulici, već treba biti okrenut prema dvorištu ili zakrivenom prolazu te na visini koja onemogućava poglede izvana ili iznutra, kao i komunikaciju zatvorenika s vanjskim svijetom; prozor mora imati snažne i usko postavljene rešetke kako bi se spriječio bijeg zatvorenika i onemogućilo da mu se

84 Ibid., str. 195.

85 Sonnleithner, F., op. cit., str. 75-76.

86 Ibid., str. 93-94.

87 Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung, Wien, gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, 1788.

nešto izvana dobaci u ćeliju; 2) ako zidovi nisu dovoljno debeli, ili nisu u potpunosti suhi, moraju biti iznutra obloženi okomito postavljenim drvenim stupcima; 3) vrata ćelije moraju biti čvrsta i dvostruko pojačana, a na vratima ćelije mora postojati otvor s vratašcima koja se zatvaraju izvana, čija je svrha povremeno omogućiti protok zraka u ćeliji, kao i nadzor zatvorenika od strane čuvara, bez potrebe za otvaranjem vrata ćelije; vrata izvana moraju biti osigurana pomoću dva gore i dolje postavljena željezna zasuna s čvrstim lokotima; 4) ako je u ćeliji donesena peć, radi sigurnosti uhićenika mora biti osiguran odvod dima; 5) u ćeliji mora postojati ležaj od dasaka; 6) svaki zatvor mora imati kamenje teško najmanje 100 kg ili željezne debele okove pričvršćene na zidu ili na podu, koji služe okivanju zatvorenika kada je to potrebno te 7) svaka zatvorska ćelija mora biti označena brojem kako bi se moglo kontrolirati upućivanje, razmještaj i čuvanje zatvorenika (§ 61.).⁸⁸ Osim navedenih odredbi koje se općenito odnose na uvjete u zatvorima, navedeno poglavlje sadržava i druge odredbe koje se tiču prava i položaja pritvorenika, dakle osobe čijim se pritvaranjem jamči njezina nazočnost u kaznenom postupku do donošenja konačne presude.

3.2. *Pedepse urednovladaonske*

Sustav kazni za *zločine protiv urednoga vladanja* normiran je u drugom poglavlju drugog dijela *Naredbe*, naslovljenom *Od pedepfah uredno vladanski u opchini* (II, §§ 6-18.). Kao što je već ranije navedeno, sukladno proklamiranom načelu zakonitosti, *zločinima protiv urednoga vladanja* mogu se smatrati samo ona djela koja su kao takva izrijeком određena u *Naredbi*. No, *Naredba* zatim nastavlja kako javna vlast neće zanemariti preostala protupravna djela, niti će ta djela po svome otkriću ostati nekažnjena, nego će se kod njih postupati prema postojećim propisima (II, § 1.). Otuda slijedi daljnja odredba prema kojoj će okrivljenje za *zločine protiv urednog vladanja* biti po *zapovidima onoga mifta, gdi tako dillovanje ucsinjeno bude* (II, § 5.). Prema tomu, dok je za teže *glavokrivne zločine* *Naredba* izrijeком odredila kako je ona jedini pravni izvor, kod lakših *zločina protiv urednog vladanja* uzima u obzir i lokalne pravne izvore mjesta gdje je djelo bilo počinjeno.⁸⁹

Izricanje *pedepse urednovladaonske* slijedilo je nakon otkrića i dokazivanja djela i to od strane *fuda urednovladaonskoga* (II, § 6.). Kao što je već rečeno, riječ je o redarstvenim prijestupima čije kažnjavanje nije bilo u rukama kaznenog suca, već je ono bilo prepušteno upravnim, redarstvenim vlastima. Iznimno, u slučaju stjecaja *glavokrivnog zločina* i *zločina protiv urednoga vladanja*, kazneni sudac je odlučivao i o potonjem. Tom je prigodom trebalo primjenom načela apsorpcije primijeniti strožu kaznu predviđenu za *glavokrivni zločin*, pritom uzimajući u obzir *zločin protiv urednog vladanja* u svrhu njezina pooštrenja (II, § 7.).⁹⁰

88 Ibid., str. 89-93.

89 Krisch, J. R. v., *Lexikon der Criminal- und politischen Verbrechen und deren Strafen*, Prag, in der von Schöfeld – Meissnerischen Buchhandlung, 1790., str. 90-91.

90 Pipek, W., *Das allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung*, 1787, u: Mezey, B. (ur.), *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert, Rechtsgeschichtliche Abhandlungen*, Band 21, Budapest, 1997., str. 57-58.

Kao pedepse urednovladaonske u § 10. drugoga dijela *Naredbe* navode se sljedeće kazne: 1) tjelesne kazne (*batinah, bicsovah, illiti shibja udarci*), 2) sramotne kazne (*izmetnutje na framotna rugla klupu*), 3) kazne lišenja slobode (*tavnica i ocsiti poslovi u gvozdju*) i 4) kazna izгона (*izagnanje iz ftanovitoga mifta*). U pogledu novčane kazne određeno je kako se ona u pravilu ne može primijeniti, no uz jednu iznimku koja se odnosila na djelo zabranjene igre.⁹¹ Načelna zabrana primjene novčane kazne odnosila se i na sva druga kažnjiva djela koja su bila normirana posebnim zakonima i uredbama te kojima su kao kazna bili predviđeni zapljena pojedinih predmeta i novčane kazne.⁹²

Tjelesne kazne mogle su se primijeniti kao glavna kazna, ali i kao nuzkazna u svrhu pooštrenja druge glavne kazne. Stupnjevanje te vrste kazne kod *zločina protiv urednog vladanja* provodilo se na sljedeći način: muški osuđenici nisu smjeli biti kažnjeni s više od 50 udaraca odjednom batinom načinjenom od lješnjaka, dok je za ženske osuđenike maksimalan broj udaraca bio ograničen na 30 udaraca volovskim bičem ili šibama. Tjelesne kazne uvijek su se izvršavale javno. Zločinac je pri izvršenju tjelesne kazne potruške ležao na klupi, a udarci su se trebali nanositi isključivo po stražnjici i nikako po leđima ili bedrima. U samoj osudi morao je biti jasno naznačen točan broj udaraca, kao i moguće ponavljanje tjelesnog kažnjavanja (II, § 11.).

Sramotna kazna u načelu se izvršavala isto, kao i kod *glavokrivnih zločina*: javnim izlaganjem okovanog delinkventa na uočljivom uzdignutom postolju koje se nalazilo na mjestu na kojemu se uobičajeno okupljao veći broj ljudi, pri čemu je počinitelj oko vrata imao pločicu na kojoj je bilo naznačeno djelo za koje je kažnjen. Razlika je bila u tomu što je javno izlaganje kod *glavokrivnih zločina* uvijek trajalo tri dana uzastopce po sat vremena, dok se ono kod *zločina protiv urednog vladanja* prema odluci suca moglo primijeniti samo jednom, odnosno dva ili najviše tri puta (II, § 12).⁹³

Kazna tamnice prema stupnju težine dijelila se na strožu (*oshtria*) i blažu (*laglja i krotkia*) tamnicu. Kod strože tamnice osuđeniku su stavljeni okovi na noge, postelja mu je bila sačinjena od golih dasaka, načelno su mu bili zabranjeni posjeti osim u nazočnosti službene osobe, nije mu bilo dopušteno neko drugo piće osim vode i morao je izvršavati odgovarajući rad (II, § 13.). Kod blaže tamnice nije bilo okova, a osuđeniku se, u slučaju da si je osigurao prehranu iz vlastitih sredstava ili dobrovoljne potpore svojih rođaka ili prijatelja (uz izričitu napomenu kako potonja potpora nije smjela biti posljedica prošnje), prepuštao izbor vlastitog djelovanja. Drugim riječima,

91 Prijestup zabranjene igre činili su ne samo igrači, već i osobe u čijem su se domu zabranjene igre igrale. Novčana kazna plaćala se za svaki pojedini slučaj zabranjene igre i to u iznosu od 300 dukata u korist zemaljskog poglavarstva. Od navedenog iznosa novčane kazne, 100 dukata trebalo je pripasti osobi koja je prijavila igranje zabranjene igre i čiji je identitet trebalo držati tajnim. Ako bi prijavu podnio jedan od počinitelja (igrač ili organizator igre u svome domu), tada mu se uz nagradu za prijavu u iznosu od spomenutih 100 dukata, praštala novčana kazna. U slučaju nemogućnosti plaćanja novčane kazne zbog siromaštva, dolazilo je do njezine zamjene vremenskom blažom tamnicom. II, §§ 37., 38. i 39. *Naredbe*; Krisch, J. R. v., op. cit., str. 94-95.

92 Jicinsky, K., *Lehre...*, II. Artikel, cit., str. 198.

93 *Ibid.*, str. 197.

ako je osuđenik osigurao vlastitu prehranu, u tom slučaju nije mu se nametao prisilni rad. No, i kod blaže tamnice postelja je bila sačinjena od golih dasaka uz izričitu zabranu da se o vlastitom trošku pribavi posteljina ili madrac od slame (II, § 14.). Blaža tamnica mogla je biti zamijenjena tzv. kućnim reštom (*kuchni resht*) kada je osuđenik bio plemić, javni službenik, obrtnik i trgovac, koji je dotada bio na dobrome glasu i neporočnog života. Kućni rešt izvršavao se u kući osuđenika, pod stražom ili bez nje, uz obećanje osuđenika *dache fvoju pedepfu kako se pristoi, priterpiti*. Ako bi osuđenik na kućni rešt napustio kuću, tada je trebao biti osuđen na izdržavanje kazne lišenja slobode u javnoj tamnici i to u cjelokupnom trajanju koje je bilo određeno u presudi (II, § 15.). Navedena mogućnost zamjene blaže tamnice kućnim reštom nikako se ne može tumačiti kao oblik privilegiranja plemstva, jer ona nije bila predviđena samo za plemstvo već i za druge izrijekom određene osobe. Za razliku od Marije Terezije, koja je zločince plemićkog statusa, a dijelom i njihove obitelji, nastojala poštediti sramote tajnim kažnjavanjem, takvo postupanje nije bilo u skladu sa svjetonazorom Josipa II. Prema njemu, zahtjevi pravедnosti nalagali su da svaki počinitelj, bez obzira na svoju stalešku pripadnost, za isto kazneno djelo mora biti kažnjen istom kaznom. Stoga je *Naredba* u potpunosti izostavila odredbe kojima se plemstvo stavlja u privilegirani položaj.⁹⁴ Kao moguće pooštrenje tamnice *Naredbom* je predviđen post kod kojega se prehrana osuđenika tijekom čitavog trajanja kazne lišenja slobode sastojala isključivo od kruha i vode (II, § 16.). Prema trajanju kazne tamnice i prisilnog rada bile su vremenske (*vrimentita*), u trajanju od jednoga dana do jednoga mjeseca, i dugotrajne (*produljena*), u trajanju od jednoga mjeseca do godine dana. *Naredba* je izrijekom određivala kako samo trajanje kazne mora biti jasno određeno u osudi. Pri određenim taksativno navedenim okolnostima (ako je osuđenik u kakvoj službi, odnosno ako bi duže trajanje kazne štetno djelovalo na uzdržavanje i egzistenciju osuđenika), umjesto duljeg trajanja kazne trebalo je primijeniti pooštrenja kazne (II, § 17.).

Izgon iz određenoga mjesta (*izagnanje iz stanovita mišta*) bila je nuzkazna koja se primjenjivala i prema strancima i prema vlastitim državljanima. Mogla se odnositi na samo jedno, točno određeno mjesto i njome se nije smjela ograničiti sloboda osuđenika da potraži svoju egzistenciju u bilo kojem drugom mjestu. Također, osuđenik nije smio biti izgnan iz svojega rodnog mjesta, odnosno mjesta u kojemu je prebivao najmanje deset godina (II, § 18.). Iznimke od potonjeg pravila izrijekom su bile određene i odnosile su se na djela sodomije (II, § 71.) i svodništva (II, § 73.).⁹⁵ Osuđenik je povratkom u mjesto odakle je bio izgnan za vrijeme trajanja zabrane, bez obzira na njegov pošten i neporočan život u međuvremenu, činio *zločin protiv urednoga vladanja*, koji se kažnjavao vremenskom strožom tamnicom ili batinjanjem, uz napomenu osuđeniku kako će kazna pri svakom ponovljenom nedopuštenom povratku biti udvostručena (II, §§ 79. i 80.).

94 Sporschil, J., *Geschichte des Entstehens, des Wachstums und der Größe der österreichischen Monarchie*, Sechster Band, Lepizig, Friedrich Volckmar, 1845., str. 454-455; Jicinsky, K., *Lehre...*, II. Artikel, cit., str. 195-196.

95 Kod sodomije i svodništva kazna izгона izricala se u slučaju ponavljanja istovrsnog djela: *Akose zlotvorac i opet zatece, na framotnu rugla klupu izmetnuchefe, i s batinama izpucachefe, pak iz mišta gdi je zločinstvo dillovaio protirachefe, ili akobi inostranac bio iz fviuh koliki bashinskih vilaetah izagnanche biti*. II, § 74. *Naredbe*.

Za razliku od *Terezijane* koja je bila pod snažnim utjecajem kršćanske moralne teologije (što je bilo vidljivo u normiranju i strogom kažnjavanju delikata protiv vjere poput krivovjersstva, čarobnjaštva i vještičarenja), *Naredba* je u potpunosti bila pod utjecajem prosvjetiteljstva i prirodnog prava. Stoga, kazneno djelo više nije bilo promatrano kao povreda božanske zapovijedi, već je ono predstavljalo povredu državnih propisa. Delikti protiv vjere u *Naredbi* su smješteni među blaže kažnjiva ponašanja, dakle među *zločine protiv urednoga vladanja*, s time da su zločini čarobnjaštva i vještičarenja u potpunosti ispušteni. Kod djela bogohuljenja predviđeno je kako je počinitelj osoba koja nije čiste pameti te stoga treba za *budalu derxatife*, i u *kuchi budalah zatvoren tako dugo uzderxatife ima, doklemgod prava, i nedvoumna zlamenja po bolshanja neukaxe* (II, § 61.). Prema tomu, *Naredba* za djelo bogohuljenja nije predvidjela kaznu, već sigurnosnu mjeru obveznog liječenja u ludnici, čime se bogohulnik tretirao kao duševno poremećena osoba, iako to nije bio.⁹⁶

Kao što je već ranije navedeno, nedugo nakon *Naredbe*, 5. ožujka 1787. objavljena je kratka *Instrukcija za politička tijela o provođenju istrage, donošenju presude i izvršenju kazne protiv okrivljenika optuženog za zločine protiv urednoga vladanja*, koja je u posljednja dva paragrafa predvidjela kako je u određenim slučajevima za izvršenje *pedepsi urednovladaonskih* potrebno prethodno odobrenje pojedinih upravnih tijela. U § 15. propisano je kako je za izvršenje tjelesnih kazni, sramotne kazne i kazne izгона potrebno pribaviti odobrenje od okružne uprave, a ako je osuđenik plemić ili službenik u kraljevskoj službi tada od zemaljske vlade. Također, za određivanje prisilnog rada plemiću i službeniku u kraljevskoj službi bilo je potrebno ishoditi odobrenje zemaljske vlade, a ako se radilo o obrtniku koji je inače bio na dobrome glasu i neporočnog života odobrenje se pribavljalo od okružne uprave (§ 16.).

4. OPCHINSKA NAREDBA OD ZLOCSINSTAVAH I NJIHOVIH PEDEPSAH U HRVATSKOJ I SLAVONIJI

Habsburška Monarhija je sredinom 18. stoljeća u pravnom pogledu bila nejedinstveno područje. Postojale su razlike između pojedinih austrijskih nasljednih zemalja, ali i cjelokupnog zapadnog dijela Monarhije u odnosu na istočni dio koji su činili Kraljevina Ugarska s Erdeljem i Kraljevina Hrvatska i Slavonija. Pravna neujednačenost praćena različitim političkim razlozima bila je povod za reformu kaznenog prava. Značaj kaznene reforme Marije Terezije i donošenja *Terezijane* bilo je ujednačavanje kaznenog materijalnog i postupovnog prava u austrijskim nasljednim zemljama, češkim zemljama te na području Vojne Krajine. No, Josip II. u svojim je reformama otišao korak dalje jer je nastojao ujednačiti pravo u svim dijelovima Monarhije, pritom zanemarujući okolnost da su se pojedine zemlje nalazile na različitom stupnju društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja, kao i poseban državnopravni položaj i ustavna prava koja su pripadala Zemljama Krune

96 Schmidt, E., op. cit., str. 257; Ogris, W., *Elemente europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961-2003*, Herausgegeben von Thomas Olechowski, Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 2003., str. 150-151.

sv. Stjepana. Stoga se u literaturi uobičajeno navodi kako je *Opći zakon o zločinima i njihovom kažnjavanju* iz 1787. „zaveden neustavnim putem (...) ali dokinut je po smrti vladaočevoj“.⁹⁷ Naime, prije Josipa II. bilo je uobičajeno da se svi ugarski i hrvatski vladari u roku od šest mjeseci krune Krunom sv. Stjepana. Sukladno doktrini svete krune, smatralo se kako prijestolonasljednik tek činom krunidbe postaje pravi kralj te kako njegove odredbe prije toga čina nemaju zakonsku snagu. Krunidba se obavljala na zajedničkom ugarsko-hrvatskom državnom saboru i tom je prigodom kralj izdavao, tzv. zavjernicu kojom se obvezivao da će poštovati i čuvati državnu neovisnost, ustav i zakone. Kako je Josip II. uvidio da bi takva zavjernica smetala njegovim namjerama da „kao prvi sluga države“ vladajući apsolutistički i krojeći zakone brine za blagostanje svojih podanika, do krunidbe Krunom sv. Stjepana nije došlo. Umjesto krunidbe, manifestom od 30. studenoga 1780. javio je županijama i ostalim tijelima vlasti da je na prijestolju naslijedio svoju majku. Bitno je istaknuti kako su zakonodavnu vlast u Ugarskoj i njoj pridruženim zemljama trebali zajedno izvršavati zakonito okrunjeni kralj te staleži i redovi kraljevine okupljeni u zakonito sazvani sabor, a nikako izvan sabora na način da vladar samostalno izdaje patente. Budući da se već od 1765. sabori nisu sazivali, Josip II. provodio je svoje reforme u apsolutističkom duhu i nasuprot protivljenja staleža. Hrvatsko i ugarsko plemstvo smatralo je kako ove reforme ugrožavaju njihov privilegirani položaj i municipalna prava, pa je borba za očuvanje staleških municipalnih prava sve više dolazila u sukob s potrebama modernizacije društvenih odnosa.⁹⁸

Pri izradi *Općeg zakona o zločinima i njihovom kažnjavanju* iz 1787., kao i pripremi njegova uvođenja, predstavnici ugarskih i hrvatskih organa vlasti (tj. županije, Ugarsko namjesničko vijeće i vrhovni sudovi – Stol sedmorice i Kraljevski sudbeni stol) uopće nisu bili uključeni. Pri uvođenju *Naredbe*, vladar je u pogledu dotada važećeg ugarsko-hrvatskog kaznenog prava jasno naznačio da zločini i zločinci na cjelokupnom državnom teritoriju Monarhije moraju biti kažnjeni istim kaznama i prema istim načelima. No, u promatranom razdoblju nisu postojale nužne objektivne pretpostavke za tako radikalnu promjenu sustava kazni u kojemu je dominirala kazna lišenja slobode. Ponovno naseljavanje i obnova hrvatsko-ugarskih povijesnih teritorija izgubljenih u turskim ratovima te vraćenih mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. i Požarevačkim mirom 1718. još uvijek nisu bili dokraja provedeni. Stoga znatan dio županija još uvijek nije imao svoje sjedište te broj i veličina zatvora nisu udovoljavali zahtjevima jozefinske kaznene reforme. Naime, sve do 1780. u sustavu kazni prevladavale su smrtna kazna i tjelesne kazne, dok je primarna svrha lišenja slobode bila osigurati nazočnost okrivljenika u kaznenom postupku do donošenja konačne presude. Nakon što je *Naredba* stupila na snagu, zatvor je od mjere pritvaranja u kaznenom postupku postao mjestom izvršavanja kazne što je dovelo do višestrukog porasta broja

97 Mažuranić, V., op. cit. str. 498.

98 Horvat, R., *Najnovije doba hrvatske povjesti*, Zagreb, Matica hrvatska, 1906., str. 1-2; Adamček, J., *Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću*, u: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1981., str. 59, 64; Čepulo, D., *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu, Od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012., str. 68-70.

kažnjenika osuđenih na kaznu lišenja slobode u odnosu na broj pritvorenika. Navedeni porast, kao i smanjenje broja naoružanih čuvara u županijama (što je bila jedna od mjera štednje Josipa II., o kojoj više u nastavku), otežavalo je smještaj i čuvanje kažnjenika. Stoga su u početku bili česti slučajevi bijega zatvorenika te je došlo do porasta troškova izdržavanja kazne (prehrane i odjeće). Uskoro se morao povećati broj čuvara, koji su u obavljanju svoje dužnosti nailazili na poteškoće uvjetovane činjenicom da je puno teže nadzirati kažnjenike pri obavljanju javnih prisilnih radova, negoli pritvorenike koji su u zatvoru samo čekali konačnu presudu. Radi otklanjanja navedenih poteškoća predlagalo se da osuđenici prisilne radove izvršavaju unutar zatvorskih zidina (npr. češljanje i pređenje vune), no s obzirom na postojeće uvjete to nije bilo provedivo. Zbog prenapučenosti zatvora nije bilo dovoljno mjesta za uspostavljanje manufakture. Ono je također predstavljalo preveliki financijski teret za državu koja je morala osigurati sirovinu i opremiti manufakture. Situacija je bila dodatno otežana odlukom Josipa II. o ukidanju *ius gladii*, zbog čega je došlo i do ukidanja zatvora koji su postojali na pojedinim vlastelinstvima. To je značilo da su se pritvorenici i kažnjenici mogli smjestiti samo u županijskim zatvorima, što je dovelo do njihove prenapučenosti, bolesti zbog neadekvatnih smještajnih uvjeta te konačno i smrtnosti osuđenika.⁹⁹ Osim županijskih zatvora, postojala je i „državna“ kaznena ustanova u Segedinu koja je nalikovala pravim feudalnim tamnicama. Kaznionica je bila smještena u krilu dvorca na Tisi i to u podzemnim kazamatima koji su se nalazili u zidinama dvorca. Uvjeti su bili iznimno loši: budući da su se kazamati nalazili u blizini vode, zatvorenicima je nedostajao svježi zrak te su bili izloženi raznim nametnicima, štakorima i smrdljivim parama, što je narušavalo njihovo zdravlje i dovodilo do raznih bolesti.¹⁰⁰ U pogledu smještajnih kapaciteta, kaznionica je 1786. mogla primiti 100 muških i 50 ženskih osuđenika.¹⁰¹ Tako se, primjerice, u rujnu 1794. (dakle, četiri godine nakon smrti Josipa II. i ukidanja njegova kaznenog zakonika) u kaznionici Segedin nalazilo 60 kažnjenika. O još uvijek iznimno lošim uvjetima svjedoči navod kako bi engleski filantrop i reformator John Howard teško preporučio ugarske tamnice kao model ostatku Europe.¹⁰²

Ugarski Stol sedmorice, vrhovno sudište u Ugarskoj te Hrvatskoj i Slavoniji, iznio je stajalište o nepostojanju adekvatnih uvjeta za provedbu *Naredbe* navodeći kako su razlozi za uvođenje kaznene reforme Josipa II. nesumnjivo „sveti“ (zabrana sudačke samovolje, razgraničenje između kaznenih djela i redarstvenih prijestupa, razmjernost između kaznenog djela i kazne) te da je njegova dužnost služiti u ostvarenju navedenih ciljeva. No, Stol sedmorice bio je mišljenja kako nije moguće uvesti iste kaznene materijalne i postupovne zakone u sve zemlje Monarhije i to zbog

99 Hajdu, L., op. cit., str. 30-32; Barna, A., Verwaltungs- und Strafrechtsreformen von Joseph II. in den Ungarischen Komitaten, u: Jerouschek, G.; Rüping, H.; Mezey, B. (ur.), *Strafverfolgung und Staatsrasion, Deutsch-ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte*, Rothenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte, Band 6, Gießen, Psychosozialverlag, 2009., str. 100-101.

100 Mezey, B., op. cit., str. 152.

101 Hajdu, loc. cit.

102 Schwartner, M. v., *Statistik des Königreichs Ungern. Ein Versuch, Zweyter u. dritter Theil, zweyte, vermehrte und verbesserte Ausgabe*, Ofen, Gedruckt mit königl. Universitäts-Schriften, 1811., str. 273, 277.

njihovih međusobnih razlika uvjetovanih povijesnim razvojem, pravnom i kulturnom tradicijom. Navedene razlike trebale su se odražavati i u kaznenopravnim odredbama pa je ostvarenje vladarevih „svetih“ ciljeva trebalo postići odgovarajućim sredstvima, primjerenim okolnostima koje su postojale u pojedinoj zemlji Monarhije. Stoga je uputio prijedlog da se formira povjerenstvo sastavljeno od članova Stola sedmorice i Kraljevskog sudbenog stola koje će prilagoditi *Naredbu* hrvatsko-ugarskim okolnostima. S obzirom na intenzivno nastojanje Josipa II. da ujednači pravni sustav u svim zemljama Monarhije, navedeni prijedlog je bio otklonjen uz obrazloženje kako je kazneni zakon već duže vrijeme objavljen u zemlji.¹⁰³

Daljnje mjere Josipa II. koje su izravno utjecale na pitanje kriminaliteta, odnosile su se na znatno smanjenje broja osoblja županijskih husara i hajduka kojima je u županijama bilo povjerenje čuvanje javnog reda i sigurnosti, uz obrazloženje kako je dužnost husara ponajprije osiguravanje povezanosti upravnih organa (službenika) i to vršenjem kurirske službe, dok je zadaća hajduka čuvati uhićenike, odnosno osuđenike. Ako su županijski husari samo kuriri, a hajduci zatvorski čuvari, postavilo se opravdano pitanje tko će onda vršiti potragu, progon i uhićenje kriminalaca. Budući da se obnašanje ove trajne dužnosti nije moglo povjeriti vojsci, navedena mjera imala je teške posljedice. Došlo je do izvanrednog porasta kriminaliteta, što je dovelo ne samo do porasta broja županijskih husara, nego su u pojedinim dijelovima zemlje provedene učinkovite akcije suzbijanja kriminala i aktivirane su snažne vojne jedinice, a sve u cilju ponovne uspostave javne sigurnosti.¹⁰⁴

U pogledu primjene *Naredbe* u hrvatsko-ugarskim okolnostima problematično je i vrijeme njezina stupanja na snagu, odnosno na koje će se počinitelje ona primijeniti. U uvedbenom patentu *Naredbe* navodi se: *da ifta od dana razglafjenja Nashim podloxnikom, sudcem glavogubnim, i onim, koji za uredno opchinsko derxanje, red i figurnost metnuti jefu, od urednoga Vladanja sudcem za opchinsko uputjenja upravilo sluxi*. No, postavlja se pitanje je li je upravni i sudski aparat, koji je tada obuhvaćao više od 1000 djelatnika, mogao trenutačno prihvatiti i prilagoditi se razmjerno opsežnom i potpuno novom materijalnom kaznenom zakonu te ga ujednačeno primjenjivati u praksi. Vrijeme stupanja na snagu određeno je s geografskom udaljenošću, pritom ne vodeći računa o specifičnostima pojedine zemlje, kao i o činjenici da zakon nije bio dostavljen svim županijama u isto vrijeme. Osim toga, kazneni zakon je podanicima trebao služiti kao smjernica, pa je stoga bilo primjereno da se ostavi određeni minimalni rok u kojemu bi se mogli upoznati s najvažnim odredbama zakona. Daljnji problem bio je taj što je za primjenu *Naredbe* bio mjerodavan početak kaznenog postupka, a ne vrijeme počinjenja kaznenog djela. Drugim riječima, nakon stupanja na snagu *Naredba* se trebala primijeniti i na one počinitelje za koje se pokretao kazneni postupak, neovisno o tomu kada su počinili kazneno djelo, što je u suprotnosti s načelom zabrane povratnog (retroaktivnog) djelovanja kaznenog zakona. O ovom je pitanju došlo do razilaženja između Stola sedmorice i Ugarskog namjesničkog vijeće te vladara i dvorskog kompilacijskog povjerenstva. Stol sedmorice zastupao je progresivno shvaćanje prema kojemu je svaki zakon primjenjiv samo za buduće

103 Hajdu, op. cit., str. 32-33.

104 Ibid., str. 36-37.

slučajeve te da u tim slučajevima treba primijeniti onaj zakon koji je povoljniji za počinitelja. U tom smislu izdao je načelnu uputu svim podređenim sudovima i o tomu obavijestio Ugarsko namjesničko vijeće. Sporno pitanje došlo je do dvorskog kompilacijskog povjerenstva, koje je ocijenilo kako izloženi stav Stola sedmorice proturječi izričitom određenju sadržanom u uvedbenom patentu.¹⁰⁵

Daljnji problem u primjeni *Naredbe* u Hrvatskoj i Ugarskoj bilo je postupanje u slučajevima redarstvenih prijestupa. Kao što je već ranije navedeno, nedugo nakon *Naredbe*, 5. ožujka 1787. objavljena je kratka *Instrukcija za politička tijela o provođenju istrage, donošenju presude i izvršenju kazne protiv okrivljenika optuženog za zločine protiv urednoga vladanja*, koja je predvidjela kako je u određenim slučajevima za izvršenje *pedepsi urednovladaonskih* potrebno prethodno odobrenje pojedinih upravnih tijela. Postavilo se pitanje koja su to upravna tijela u Ugarskoj te Hrvatskoj i Slavoniji nadležna za postupanje u slučaju *zločina protiv urednoga vladanja*. Navedeni problem pojavio se zbog toga što je zakonodavac pri izradi zakona u vidu imao upravno-teritorijalnu organizaciju koja je postojala u austrijskim nasljednim zemljama, pritom zanemarujući istočni dio Monarhije, a dodatno se zakomplicirao odstupanjem latinskog prijevoda *Instrukcije* (namijenjenog ugarskim i hrvatskim županijama) od njemačkog izvornika.¹⁰⁶ Prema novoj upravnoj podjeli na okruge, koju je 1785. uveo Josip II., Ugarska te Hrvatska i Slavonija podijeljeni su na deset okruga (lat. *circulus*, njem. *Kreise*), od kojih se svaki sastojao od nekoliko županija. Hrvatska i Slavonija podijeljene su na dva okruga: 1) zagrebački okrug sa sjedištem u Zagrebu, koji je obuhvaćao tri hrvatske županije (zagrebačku, križevačku i varaždinsku), jednu slavonsku županiju (požešku), severinsku županiju¹⁰⁷ te ugarsku zaladsku županiju i 2) pečujski okrug sa sjedištem u Pečuhu, u kojega su ulazile dvije slavonske županije (srijemska i virovitička) i tri ugarske županije (baranjska, tolnjanska i šomodska). Na čelu okruga bio je kraljev povjerenik koji je imenovao podžupana na čelu županije.¹⁰⁸ Prema popisu stanovništva iz 1787. u Hrvatskoj i Slavoniji živjelo je oko 650,000 stanovnika.¹⁰⁹

Upravo za vladavine Josipa II. županije su se pokazale najtvrdim bedemom za obranu staleškog ustava. Politička snaga županija ležala je u njihovoj međusobnoj komunikaciji, podršci te zajedništvu u pružanju otpora reformama vladara koje se smjerale uklanjanju povijesne autonomije Ugarske te Hrvatske i Slavonije. Kaznene reforme izrađene u duhu prosvjetiteljstva ne samo da nisu ostvarile očekivane ciljeve, nego su dovele do pojave nezadovoljstva u svim društvenim skupinama te do znatnoga

105 Ibid., str. 38-40.

106 Ibid., str. 43-46.

107 Josip II. ukinuo je Severinsku županiju reskriptom od 20. ožujka 1786. i pritom je njezin sjeverni dio (tj. Gorski kotar) pripojio Zagrebačkoj županiji, dok je njezin primorski dio, od Rijeke do Senja, pretvorio u novu upravnu jedinicu Ugarsko primorje (lat. *littorale Hungaricum*). Šišić, F., *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.-1918.*, drugi dio, Split, Marjan tisak, 2004., str. 354-355.

108 Fessler, I. A., *Geschichte von Ungarn, Fünfter Band, Die Zeit der Könige von Joseph I. bis Leopold II. 1705-1792. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Ernst Klein*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1883., str. 526-527; Čepulo, D., op. cit., str. 69.

109 Karaman, I., *Pregled stanovništva Hrvatske, Slavonije, Srijema i Bačke u doba Josipa II. (1787)*, Matica srpska, Zbornik za društvene nauke, vol. 29., 1961., str. 90.

porasta kriminaliteta. Plemstvo je pružalo otpor reformama, jer su se njima dokidale njihove staleške privilegije. Zbog ukidanja torture i smrtne kazne te nedovoljno razvijenog sustava tijela kaznenog progona i ustanova za izvršenje kazne, došlo je do smanjenja straha od kažnjavanja pa zapriječene kazne više nisu imale dovoljno zastrašujući učinak.¹¹⁰ Do konačnoga sloma vladarevih reformi došlo je 1789. kada je nakon poraza u ratu s Osmanlijama zatražio nove poreze od županija što je izazvalo veliko nezadovoljstvo i snažnu reakciju u Ugarskoj te Hrvatskoj i Slavoniji. Pod pritiskom Mađara, nezadovoljnih vladarevom centralističkom politikom, Josip II. je 28. siječnja 1790. izdao patent na latinskom jeziku koji je uputio svim županijama i kojim je na snagu vraćen ustavni poredak u Ugarskoj te Hrvatskoj i Slavoniji. Njime su ujedno ukinute sve uredbe koje je Josip II. donio (uz nekoliko iznimaka), uključujući i sve zakone donesene uredbenim putem kojima je bila provedena kaznena reforma.¹¹¹

5. ZAKLJUČAK

Pod utjecajem filozofije prosvjetiteljstva (Voltaire, Montesquieu) racionalizacija, sekularizacija i liberalizacija bili su ključni pojmovi za Josipa II. Znatan utjecaj na tadašnju austrijsku kaznenopravnu znanost imali su Beccaria, Martini, Filangieri i von Sonnenfels. Iako je prihvaćao reformatorska načela onoga vremena, Josip II. nije ih dosljedno, niti uvijek uspješno provodio. Uspostava načela *nullum crimen, nulla poena sine lege* (kojeg će tek kasnije uobličiti Feuerbach) za Josipa II. bila je uspostavljanje i zaštita njegova položaja kao apsolutnog monarha nasuprot plemstvu i Crkvi koji su u staleškom ustroju imali posebna prava koja su smetala vladarevim reformatorskim nastojanjima. Kaznena politika Josipa II. nije bila usmjerena prema humanizaciji, već prema krajnjoj racionalizaciji kaznenog prava, te je pritom bila pod snažnim i pretjeranim utjecajem ideje zastrašivanja kao svrsi kažnjavanja. Sustav kazni predviđen jozefinskom reformom najbolje se može obrazložiti kroz stajalište Josipa II. prema pitanju smrtne kazne. Prema njegovom mišljenju, smrtna kazna nije bila u dovoljnoj mjeri zastrašujuća, jer je njome bila prouzročena samo kratkotrajna patnja, što se nije moglo smatrati dovoljnom odmazdom za počinjeno kazneno djelo. Stoga humanost nije imala odlučujući utjecaj pri ukidanju smrtne kazne u redovitom postupku, što je posebice vidljivo u uvođenju kazne vuče lađa te pooštrenih kazni tamnice, koji su zbog svoje okrutnosti i nehumanosti u stvarnosti predstavljali prolongiranu smrtnu kaznu. Osim zastrašivanja, razloge okrutnosti kazni nalazimo i u slaboj učinkovitosti vlasti u suzbijanju kriminaliteta, što je bila glavna boljka pretpolicijske države koja nije imala dovoljno razvijen sustav specijaliziranih tijela kaznenog progona. No, iako su kazna vuče lađa i pooštrene kazne lišenja slobode nesumnjivo bile okrutne, ipak ne treba smetnuti s uma kako su one konačno uklonile dotada uobičajene načine izvršenja smrtne kazne, koji su se sastojali u raščetvorenju,

110 Barna, Attila, *Der wahre Diener des Staates – Verwaltungsreformen von Joseph II. in den ungarischen Komitaten, Rechtsgeschichtliche Vorträge*, vol. 43., Publikation der Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität, Budapest, 2006., str. 18.

111 Fessler, I. A., op. cit., str. 579-580; Horvat, R., op. cit., str. 8-11.

živom zakapanju ili lomljenju na kotaču. Imajući to u vidu, opravdano se nameće zaključak o postupnoj humanizaciji sustava kazni.

Reforme Josipa II. u historiografiji se obično označavaju kao predmodernizacijske, koje ne spadaju u srednji vijek, ali ni u modernu regulativu čije su konture tek o crtali. Stoga se *Opći zakon o zločinima i njihovom kažnjavanju* Josipa II. opravdano smatra početkom novoga razdoblja u kaznenopravnoj povijesti i prijelazom na moderno pravo. To se ponajprije vidi u zabrani analogije i uvođenju načela zakonitosti kaznenog dijela i kazne, ukidanju plemićkih povlastica i jednakom kažnjavanju svih počinitelja bez obzira na stalešku pripadnost, izričitom određenju kako kazna mora pogoditi samo osobu počinitelja i nastojanju da se osigura da je kazna što više prilagođena samome počinitelju (individualizacija kazne). Također, kaznenim zakonikom Josipa II. započinje razdoblje dominacije kazne lišenja slobode u sustavu kazni, a time i razvitak modernog sustava kaznenopravnih sankcija.

Vođen idejom državnopravnog jedinstva Josip II. nastojao je ujednačiti kazneno pravo u svim dijelovima Monarhije, pritom zanemarujući različiti stupanj društveno-gospodarskog i kulturnog razvoja pojedinih zemalja, kao i poseban državnopravni položaj i ustavna prava koja su pripadala Hrvatskoj i Slavoniji te Ugarskoj. *Opći zakon o zločinima i njihovom kažnjavanju* iz 1787., kao i sve reforme Josipa II., u Hrvatskoj i Slavoniji te Ugarskoj uvedene su neustavnim putem. Osim toga, hrvatsko i ugarsko plemstvo smatralo je da se reformama ugrožava njihov privilegirani položaj i municipalna prava pa je borba za očuvanje staleških municipalnih prava sve više dolazila u sukob s potrebama modernizacije društvenih odnosa. Temeljni problem u provedbi *Naredbe* bilo je nepostojanje nužnih objektivnih pretpostavki za primjenu sustava kazni u kojemu je dominirala kazna lišenja slobode. Naime, do 1780. prevladavale su smrtna kazna i tjelesne kazne, dok je primarna svrha lišenja slobode bila osigurati nazočnost okrivljenika u kaznenom postupku do donošenja konačne presude. Nakon što je *Naredba* stupila na snagu, zatvor je od mjere pritvaranja u kaznenom postupku postao mjestom izvršavanja kazne, što je dovelo do problema smještaja i čuvanja kažnjnika. Kaznene reforme izrađene u duhu prosvjetiteljstva ne samo da nisu ostvarile očekivane ciljeve, nego su dovele do pojave nezadovoljstva u svim društvenim skupinama te do znatnog porasta kriminaliteta. Ukidanje torture i smrtno kazne, kao i nedovoljno razvijen sustav tijela kaznenog progona i ustanova za izvršenje kazne lišenja slobode, doveli su do smanjenog straha od kažnjavanja pa zapriječene kazne više nisu imale dovoljno zastrašujući učinak. Stoga je *Naredba* od početka zbog svoje preuranjenosti i neprilagođenosti postojećim uvjetima staleškog ustroja bila osuđena na propast, što je rezultiralo njezinim povlačenjem 1790. i to nakon nepune tri godine primjene.

LITERATURA

1. Adamček, Josip, *Ekonomsko-društveni razvoj u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. stoljeću*, u: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj* (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća), Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1981., str. 59-82.
2. Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung, Wien, gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, 1788.

3. Auer, Georg, Die Strafbestimmungen im Verböczyschen Corpus juris Tripartitum Hungariae (1514), Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, vol. 27., Stuttgart, Verlag von Ferdinand Enke, 1912., str. 245-260.
4. Bačić, Franjo, Opći pogled na srednjovjekovno krivično pravo (XI-XIV. vijek), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 38., br. 5., 1988., str. 683-709.
5. Bar, Carl Ludwig von, A history of continental criminal law, translated by Bell, Thomas S., The continental legal history series, vol. 6., Boston, Little, Brown and company, 1916.
6. Barna, Attila, Der wahre Diener des Staates – Verwaltungsreformen von Joseph II. in den ungarischen Komitaten, Rechtsgeschichtliche Vorträge, vol. 43., Publikation der Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität, Budapest, 2006.
7. Barna, Attila, Verwaltungs- und Strafrechtsreformen von Joseph II. in den Ungarischen Komitaten, u: Jerouschek, Günter; Rüping, Hinrich; Mezey, Barna (ur.), Strafverfolgung und Staatsrasion, Deutsch-ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte, Rothenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte, Band 6, Gießen, Psychosozialverlag, 2009., str. 89-104.
8. Bayer, Vladimir, Dokumenti o ukinuću torture i o ukinuću smrtne kazne u onim jugoslavenskim zemljama koje su u XVIII. stoljeću bile u sklopu Habsburške Monarhije, Starine, knjiga 60, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1987., str. 53-70.
9. Bayer, Vladimir, Kazna batina u kontinentalnoj Hrvatskoj. U povodu stogodišnjice ukidanja te kazne, 20. listopada 1872., Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 23., br. 1., 1973., str. 29-61.
10. Bayer, Vladimir, Kazne i njihovo izvršenje u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu u drugoj polovini XVIII stoljeća, Narodna milicija, Časopis drž. sekretarijata za unutrašnje poslove FNRJ, vol. 9., br. 2., 1956., str. 11-22.
11. Bayer, Vladimir, Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj, Zagreb, Knjižara Zlatko Streitenberger, 1943.
12. Bayer, Vladimir, Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga II. Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava, priredio prof. dr. Davor Krapac, Zagreb, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 1995.
13. Brener, Albert Friedrich, Die Strafgesetzgebung in Deutschland vom Jahre 1751 bis zur Gegenwart, Leipzig, Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1867.
14. Čepulo, Dalibor, Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu, Od srednjeg vijeka do suvremenog doba, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.
15. Dabinović, Antun, Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1990.
16. Domin-Petrushvecz, Alphons von, Neuere österreichische Rechtsgeschichte, Wien, Verlag der G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1869.
17. Fessler, Ignaz Aurelius, Geschichte von Ungarn, Fünfter Band, Die Zeit der Könige von Joseph I. bis Leopold II. 1705-1792. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Ernst Klein, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1883.
18. Foucault, Michel, Nadzor i kazna (rađanje zatvora), prevela Divina Marion, Zagreb, Informator, 1994.
19. Hajdu, Lajos, Das Strafgesetzbuch Josephs II. in Ungarn, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica, vol. 25., 1973., str. 29-48.
20. Hoegel, Hugo, Das österreichische Gefängniswesen, Sonderabdruck aus den Blättern für Gefängniskunde, Mannheim, Hofbuchdruckerei Max Hahn & Co., 1906.

21. Hoegel, Hugo, Geschichte des Österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit einer Erläuterung seiner grundsätzlichen Bestimmungen. Erstes Heft: I. Übersicht der Geschichte des österreichischen Strafrechtes, II. Die allgemeinen Schuldformen, Wien, Manz'sche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1904.
22. Hofdecret vom 5ten März 1787, an sämtliche Appellations-Gerichte, in Folge höchster Resolution über Vortrag der Compilations-Hofcommission vom 31sten Januar 1787, Instruction für die politischen Behörde über die Anstrengung einer Inquisition, Aburtheilung und Strafvollziehung wider einen eines politischen Verbrechens Beschuldigten, br. 640., Joseph des Zweyten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justiz-Sache, Jahrgang von 1786 bis 1787., Wien, 1817., str. 101-105.
23. Hoke, Rudolf; Reiter, Ilse (ur.), Quellensammlung zur österreichischen und deutschen Rechtsgeschichte, Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1993.
24. Horvat, Rudolf, Najnovije doba hrvatske povjesti, Zagreb, Matica hrvatska, 1906.
25. Hupka, Kristoph, Sätze über das peinliche Recht nach der Theresianischen Halsgerichtsordnung mit angehängten Abweichungen vom Karolinschen Rechte, Wien, bei Anton Gassler, 1784.
26. Hye-Glunek, Anton von, Das österreichische Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen und die Preßordnung vom 27. Mai 1852, Erster Band. (Enthaltend das Kundmachungs-patent und die ersten acht Hauptstücke des ersten Theils des Strafgesetzes - §§. 1-75.), Wien, Verlag von Friedrich Manz, 1855.
27. Jicinsky, Karl, Lehre von den Strafmitteln, Eine strafrechtliche Abhandlung, I. Artikel, Oesterreichische Vierteljahresschrift für Rechts- und Staatswissenschaft, vol. 13., Wien, Wilhelm Braumüller, k. k. Hofbuchhändler, 1864., str. 94-173.
28. Jicinsky, Karl, Lehre von den Strafmitteln, Eine strafrechtliche Abhandlung, II. Artikel, Oesterreichische Vierteljahresschrift für Rechts- und Staatswissenschaft, vol. 13., Wien, Wilhelm Braumüller, k. k. Hofbuchhändler, 1864., str. 175-264.
29. Karaman, Igor, Pregled stanovništva Hrvatske, Slavonije, Srijema i Bačke u doba Josipa II. (1787), Matica srpska, Zbornik za društvene nauke, vol. 29., 1961., str. 88-92.
30. Karbić, Damir, Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća, Historijski zbornik, vol. 44., br. 1., 1991., str. 43-76.
31. Kassics de Kisfalud, Ignacz, Enchiridion Seu Extractus Benignarum Normalium Ordinationum Regiarum, Tomus II-dus, Pestini, Typis Nob. Matthiae Trattner de Petróza, 1825.
32. Kempf, Julije, Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije, Požega, Štamparija „Hrvatske tiskare i knjižare“, 1910.
33. Kiš, Lovro, Statut grada Iloka, Godišnjak Matice Hrvatske, vol. 7., Matica Hrvatska, 1970., str. 39-110.
34. Klaić, Nada, Zagreb u srednjem vijeku, Povijest Zagreba, Knjiga prva, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982.
35. Krisch, Joseph Ritter von, Lexikon der Criminal- und politischen Verbrechen und deren Strafen, Prag, in der von Schöfeld – Meissnerischen Buchhandlung, 1790.
36. Liszt, Franz von (ur.), Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung, I. Band: Das Strafrecht der Staaten Europas, Berlin, Verlag von Otto Liebmann, 1894.
37. Maasburg, Friedrich von, Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich. (1783-1790.), Nebst einem Rückblick auf das altösterreichische Gefängnißwesen, Wien, Manz'sche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1890.
38. Mažuranić, Vladimir, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Prvi dio A-O, Zagreb, Pretisak Informator, 1975.

39. Mezey, Barna, Die ersten Versuche der Ausgestaltung des bürgerlichen Gefängniswesens in Ungarn, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*, vol. 33., 1992., str. 141-160.
40. Natuknica «Martinović, Ignjat», Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39189#start>>, 30. kolovoza 2017.
41. Norval, Morris; Rothman, David J. (ur.), *The Oxford History of the Prison, The Practice of Punishment in Western Society*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1998.
42. Ogris, Werner, *Elemente europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961-2003*, Herausgegeben von Thomas Olechowski, Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 2003.
43. *Opchinska naredba od zlocinstavah i njihovih pedepsah*, u Budimu, Utishtena Slovima Kraljevske Mudroskupshtine, 1788.
44. Pipek, Wolfgang, *Das allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung, 1787*, u: Mezey, Barna (ur.), *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert, Rechtsgeschichtliche Abhandlungen*, Band 21, Budapest, 1997., str. 45-59.
45. Robinson, John R., *Rodeni u krvi, Izgubljene tajne masonerije*, Zagreb, Stari Grad, 1999.
46. Roth, Mitchel P., *Prisons and Prison Systems*, A Global Encyclopedia, Westport, Connecticut-London, Greenwood Press, 2006.
47. Schmidt, Eberhard, *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*, Zweiter, unveränderter Nachdruck der dritten Auflage, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.
48. Schmidt, Stephani, *Die Abhandlung von der Criminal-Gesetzgebung von Hanns Ernst von Globig und Johann Georg Huster, Eine 1782 von der Ökonomischen Gesellschaft Bern gekrönte Preisschrift, Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Neue Folge, Band 14*, Berlin, Duncker & Humblot, 1990.
49. Schwartner, Martin von, *Statistik des Königreichs Ungern. Ein Versuch*, Zweyter u. dritter Theil, zweyte, vermehrte und verbesserte Ausgabe, Ofen, Gedruckt mit königl. Universitäts-Schriften, 1811.
50. Sonnleithner, Franz, *Franz Sonnleithners, Sekretärs des Magistrats der k. k. Haupt und Residenzstadt Wien Anmerkungen zum neuen Josephinischen Kriminalgesetz*, Wien, Bey Johann David Hörling, 1787.
51. Sporschil, Johann, *Geschichte des Entstehens, des Wachstums und der Größe der österreichischen Monarchie*, Sechster Band, Lepizig, Friedrich Volckmar, 1845.
52. Šidak, Jaroslav, *Hrvatske zemlje u razdoblju nastajanja preporodnog pokreta*, *Historijski zbornik*, vol. 33-34., br. 1., 1980-81., str. 51-98.
53. Šilović, Josip, *Kazneno pravo*, Zagreb, Naklada st. Kugli knjižare hrvatskog sveučilišta i jugoslavenske akademije, Zagreb, 1920.
54. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.-1918.*, drugi dio, Split, Marjan tisak, 2004.
55. Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. Svezak peti. (Knjige sudbenih poziva i presuda.)*, (god. 1375-1391), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1898.
56. Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. Svezak šesti. (Knjige sudbenih poziva i presuda.)*, (god. 1412-1448), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1900.
57. Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. Svezak sedmi. (Knjige sudbenih poziva i presuda.)*, (god. 1450-1480.), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1902.
58. Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba. Svezak osmi. (Knjige sudbenih poziva i presuda.)*, (god. 1481-1526.), Zagreb, Brzotiskom K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1902.

59. Tomičić, Zvonimir, Iločki statut i njegova kaznenopravna regulacija, Zagreb, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 2006.
60. Vandekerckhove, Lieve, On Punishment: The Confrontation of Suicide in Old-Europe, 19 Samenleving Criminaliteit & Strafrechtspleging, Leuven, Leuven University Press, 2000.
61. Vormbaum, Thomas, Einführung in die moderne Strafrechtsgeschichte, 3. Auflage, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 2016.
62. Zlatarić, Bogdan, Krivično pravo, Opći dio, I. svezak, Uvod, Krivični zakon, Treće, izmijenjeno i prošireno izdanje priredio dr. Zvonimir Šeparović, Zagreb, Informator, 1977.

Leo Cvitanović*
Dunja Pastović**

Summary

**CROATIAN TRANSLATION OF THE GENERAL CODE
ON CRIMES AND THEIR PUNISHMENT PUBLISHED IN
1788 AS A SOURCE OF CRIMINAL LAW IN CROATIA AND
SLAVONIA: SYSTEM OF PENALTIES AND RULES OF
THEIR IMPOSITION**

Historical reviews of the development of the so-called modern Croatian criminal law usually start with elaboration of the Austrian Criminal Code on Crimes, Transgressions and Misdemeanours of 1852 and of the draft for a Croatian Criminal Code of 1879 (the so-called Derenčin draft) regardless of the narrower topic discussed. What is not widely known is that Croatia and Slavonia had for a short period during the reign of Joseph II codified criminal law in the form of the General Code on Crimes and their Punishment of 1787. This Code was translated into Croatian in 1788. The purpose of this paper is to provide an overview and to analyse the system of penalties and rules of their imposition contained in Croatian translation of the General Code on Crimes and their Punishment. The first part of paper contains a brief overview of the system of penalties that have been used in Croatia and Slavonia until the 18th century. This system of penalties was relatively compatible with the then criminal law practice in the western part of the Habsburg Monarchy. The second part of paper deals with basic characteristics of the Joseph II's Criminal Code, types of penalties and rules of their imposition. The last part of the paper deals with the constitutionality of the introduction of the Joseph II's Criminal Code in Croatia and Slavonia and problems that have arisen in its enforcement, primarily related to the lack of objective requirements necessary for its implementation.

Keywords: *Croatia and Slavonia, system of penalties and rules of their imposition, Joseph II, Croatian translation of the General Code on Crimes and their Punishment published in 1788.*

* Leo Cvitanović, Ph. D., Full Professor, Faculty of Law, University of Zagreb; leo.cvitanovic@pravo.hr.

** Dunja Pastović, Ph. D., Assistant Professor, Faculty of Law, University of Zagreb; dunja.pastovic@pravo.hr.

Zusammenfassung

**„OPCHINSKA NAREDBA OD ZLOCSINSTVAH I NJIHOVIH
PEDEPSAH“ AUS DEM JAHR 1788 ALS DIE QUELLE
DES STRAFRECHTS IN KROATIEN UND SLAWONIEN:
DAS SYSTEM VON STRAFEN UND REGELN DERER
VERHÄNGUNG**

Die historische Darstellung der Entwicklung der sog. modernen kroatischen Strafgesetzgebung, ungeachtet der Thematik, fängt gewöhnlicherweise mit der Analyse der Bestimmungen des österreichischen Strafgesetzes über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen aus dem Jahr 1852 und der sog. Derenčins Vorlage aus dem Jahr 1879 an. Weniger bekannt ist es, dass es in Kroatien und Slawonien während der Herrschaft von Joseph II. für kurze Zeit auch das kodifizierte Recht bestand, und zwar, als das Allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung 1787, welches 1788 ins Kroatische als „Opchinska naredba od zlocsinstvavah i njihovih pedepsah“ übersetzt wurde. Deshalb ist es das Ziel dieser Arbeit, das System von Strafen und Regeln derer Verhängung aus „Opchinska naredba od zlocsinstvavah i njihovih pedepsah“ darzustellen und zu analysieren. Im ersten Teil der Arbeit wird das in Kroatien und Slawonien bis zum 18. Jahrhundert angewandte Strafsystem dargestellt, welches relativ kompatibel mit der derzeitigen Praxis des Strafrechts im westlichen Teil der Habsburger Monarchie war. Im zweiten Teil der Arbeit werden die Hauptmerkmale des Strafgesetzbuches Josephs II. sowie auch die Arten von Strafen und die Regeln derer Verhängung dargestellt. Im letzten Teil der Arbeit bespricht man die Verfassungsmäßigkeit der Einführung des Strafgesetzbuches Josephs II. in Kroatien und Slawonien und die bei dessen Anwendung aufgetauchten Probleme, welche sich meistens auf das Nichtbestehen von notwendigen objektiven Voraussetzungen zur dessen Anwendung beziehen.

Schlüsselwörter: *Kroatien und Slawonien, das System von Strafen und Regeln derer Verhängung, Joseph II., „Opchinska naredba od zlocsinstvavah i njihovih pedepsah“ aus dem Jahr 1788.*

Riassunto

**LA OPCHINSKA NAREDBA OD ZLOCSINSTAVAH I
NJIHOVIH PEDEPSAH DEL 1788 QUALE FONTE DI
DIRITTO PENALE IN CROAZIA E SLAVONIA: IL SISTEMA
DELLE PENE E REGOLE DELLA LORO COMMINAZIONE**

Le comuni rassegne storiche della c.d. legislazione penale croata moderna, indipendentemente dalla tematica specifica di cui trattano, esordiscono di regola con la distinzione delle disposizioni del codice penale austriaco sui crimini, sulle infrazioni e sulle contravvenzioni del 1852 e della famosa bozza per un codice penale croato del 1879 (la c.d. bozza di Derenčin). Meno noto è il fatto che durante l'epoca di Giuseppe II la Croazia e la Slavonia per un breve periodo ebbero un diritto penale codificato espresso nella legge generale sui crimini e sulle loro sanzioni del 1787, il quale nel 1788 venne tradotto in lingua croata come *Opchinska naredba od zlocsinstavah i njihovih pedepsah*. Lo scopo del lavoro è illustrare ed analizzare il sistema delle pene e della loro comminazione nel contesto della *Opchinska naredba od zlocsinstavah i njihovih pedepsah*. Nella prima parte del lavoro si trova una rassegna sommaria del sistema delle pene che si comminavano in Croazia ed in Slavonia fino al XVIII secolo, il quale era relativamente compatibile con la prassi giuspenalistica dell'epoca nella parte occidentale della monarchia asburgica. Nella seconda parte del lavoro si espongono le fondamentali caratteristiche del codice penale di Giuseppe II, come anche i tipi di pene e le regole circa la loro comminazione. Nell'ultima parte del lavoro si disamina la questione della costituzionalità dell'introduzione del codice penale di Giuseppe II in Croazia e Slavonia ed i problemi sorti in occasione della sua applicazione, i quali si riferivano in primo luogo a all'inesistenza dei presupposti oggettivi necessari a fondamento della sua applicabilità.

Parole chiave: *Croazia e Slavonia, sistema delle pene e regole della loro comminazione, Giuseppe II, Opchinska naredba od zlocsinstavah i njihovih pedepsah del 1788.*